

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS**

**KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO
KATEDRA**

Neakivaizdinio skyriaus
IV kurso (4 m.) studento
Aleksandro Ivanovo

MAGISTRO DARBAS

CIVILINIS ATSAKOVAS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Darbo vadovas: doc. dr. Gintaras Goda

Recenzentas: lekt. dr. Remigijus Merkevičius

Vilnius 2008

TURINYS

Ižanga	1
1. CIVILINIO ATSAKOVO SAMPRATA, JO TEISĖS IR PAREIGOS	4
1.1 Civilinio atsakovo samprata	4
1.2 Civilinio atsakovo teisės	8
1.3 Civilinio atsakovo pareigos	15
2. SUBJEKTAI, GALINTYS BŪTI CIVILINIAIS ATSAKOVAIS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE	16
2.1 Fiziniai asmenys kaip civiliai atsakovai	16
2.2 Juridiniai asmenys kaip civiliniai atsakovai	22
2.2.1 Darbdavys kaip civilinis atsakovas	23
2.2.2 Didesnio pavojaus šaltinio valdytojas kaip civilinis atsakovas	25
2.2.3 Draudimo bendrovė kaip civilinis atsakovas	27
2.2.4 Mokymo, auklėjimo, gydymo įstaiga ar organizacija, globos (rūpybos) institucija kaip civilinis atsakovas	29
3. CIVILINIO ATSAKOVO TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS, ĮVAIRIOSE BAUDŽIAMOJO PROCESO STADIJOSE	30
3.1 Civilinis atsakovas ikiteisminiame tyrime	30
3.2 Civilinio atsakovo dalyvavimas pirmos instancijos teisme	35
3.3 Civilinio atsakovo dalyvavimas apeliacinės ir kasacinės instancijos teisme	46
Išvados	52
Literatūros sąrašas	54
Santrauka	58
Summary.....	59

Ižanga

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹ skelbiama, jog žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, o tokių žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių apsauga yra valstybės pareiga. Ši pareiga teisėtvarkos sferoje įgyvendinama taip pat ir baudžiamojo proceso priemonėmis. Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies nuostatas, asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso paskirtį atskleidžia baudžiamojo proceso kodekso² 1 straipsnis. Šio straipsnio 1 dalis nustato, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstama veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Dažnai nusikalstamomis veikomis yra padaroma žala. Nors tokios žalos atlyginimas minėtame straipsnyje ir neminimas, tačiau įpareigojama ginti žmogaus teises bei laisves, o nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas yra viena iš formų, kuria ginamos tokios teisės bei laisvės.

Baudžiamasis procesas, nukreiptas į padarytą nusikalstama veika asmens ir valstybės interesų pažeidimų pašalinimą, yra instrumentas, kurio normų pagalba atitinkamiems asmenims yra taikoma baudžiamoji, o dažnai ir civilinė atsakomybė už padarytą jų veika.

Baudžiamosiose bylose dažnai tenka spręsti dėl žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimo. Todėl baudžiamojoje – procesinėje veikloje fizinių ir juridinių asmenų teisių užtikrinimas ir apsauga įgauna svarbią reikšmę, be to ta pačia dalimi kaip ir tų, kurie patyrė žalą nuo nusikalstamos veikos ir reikalauja jos atlyginimo, taip pat ir asmenų, kurie privalo pagal įstatymą atlyginti tokią žalą.

Baudžiamojo proceso nuostatos numato tokios žalos atlyginimą. Jis įgyvendinamas pareiškiant civilinį ieškinį asmenims, kurie privalo atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą. Civilinis ieškinys charakterizuojamas jo struktūra ir tam tikrais procesinės formos ypatumais. Šios nurodytos ypatybės taip pat išreiškiamos tokių baudžiamojo proceso dalyvių, kaip civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas, apibrėžimuose.

Tai byloja apie civilinio ieškinio nagrinėjimo svarbumą, civilinio atsakovo procesinės padėties atskleidimą baudžiamajame procese.

Civilinio ieškinio pareiškimo, jo nagrinėjimo ir galimo civilinio ieškinio užtikrinimo klausimai bei su tuo susijusios problemos baudžiamojo proceso rėmuose nėra pakankamai išnagrinėtos ir išspręstos.

¹ Toliau – Konstitucija

² Toliau – BPK

Manome, kad esamuose baudžiamojo proceso vadovėliuose ir moksliniuose straipsniuose neišnagrinėti visi aktualūs ir probleminiai klausimai. Daugelis šių klausimų reikalauja išsamesnio bei platesnio nagrinėjimo. Ypač aktualūs civilinio atsakovo, kaip savarankiško proceso dalyvio, dalyvavimo baudžiamajame procese, jo teisių užtikrinimo ir jų realizavimo visose baudžiamojo proceso stadijose, klausimai.

Būtina užtikrinti, kad visose baudžiamojo proceso stadijose būtų teisingai taikomos ir aiškinamos BPK normos, kurios suteikia civiliniam atsakovui teises, nustato jo pareigas, nes nuo to priklauso jų tinkamas įgyvendinimas ir realizavimas. Taip pat būtina tiksliai laikytis BPK nuostatų taikant baudžiamojo proceso priemones, kuriomis siekiama užtikrinti civilinį ieškinį, kadangi kiekvienu atveju tokių priemonių taikymas yra susijęs su konstitucinių asmens teisių ir laisvių varžymais ir ribojimais.

Magistro darbo temos aktualumą sąlygoja paskutinių BPK nuostatų pakeitimai ir papildymai, kurios suteikė teisę civiliniam atsakovui dalyvauti visose baudžiamojo proceso stadijose, išplėtė civilinio atsakovo teises ir jų realizavimo galimybes. Taip pat keliamų problemų apimtis, šios problemos yra susijusios su tinkamu civilinės atsakomybės baudžiamajame procese taikymu, tokios atsakomybės subjektų nustatymu, žalos atlyginimo realizavimu.

Darbo naujumas – teisės mokslo atstovai dar menkai nagrinėjo šią svarbią temą.

Magistro darbo tikslai išnagrinėti visą kompleksą klausimų, kurie susiję su civilinio atsakovo vaidmeniu baudžiamajame procese, sąlygomis, kurioms esant asmuo pripažįstamas civiliniu atsakovu, tokio proceso dalyvio teisėmis ir pareigomis, jų realizavimu, įgyvendinimu ir užtikrinimu, jo procesinės padėties atskleidimu atskirose baudžiamojo proceso stadijose ir siūlyti tolimesnes baudžiamojo proceso tobulinimo perspektyvas.

Šiems tikslams pasiekti magistro darbe yra būtina atsakyti ir išnagrinėti šiuos klausimus:

- 1) civilinio atsakovo, kaip savarankiško baudžiamojo proceso dalyvio procesinės – teisinės sampratos atskleidimas, jo teisių ir pareigų įgyvendinimo, realizavimo bei užtikrinimo garantijos;
- 2) visų fizinių ir juridinių asmenų, kurie gali būti civiliniais atsakovais, charakteristika, jų pripažinimo sąlygos ir įtraukimas į bylą;
- 3) įvairių teisės šakų analizė (baudžiamosios, baudžiamojo proceso, civilinės, civilinio proceso, darbo teisės), tam tikru laipsniu susijusiu su civiliniu atsakovu, teisiniu reguliavimu baudžiamajame procese;
- 4) civilinio atsakovo kaip savarankiško baudžiamojo proceso dalyvio dalyvavimas baudžiamojo proceso stadijose analizė.

Magistro darbo objektas yra civilinio atsakovo civilinės atsakomybės teisinio reglamentavimo teisės aktuose bei taikymo praktikoje problemos.

Magistro darbe analizuojamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, Lietuvos Respublikos darbo kodekso normos. Taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys bei užsienio šalių teisės aktai, Lietuvos ir užsienio teisės literatūra bei mokslininkų monografijos, straipsniai.

Darbe kompleksiskai tiriami visi pagrindiniai klausimai, susiję su civiliniu atsakovu, ir visų pirma jo kaip savarankiško subjekto dalyvavimu baudžiamajame procese; fiziniai ir juridiniai asmenys galintys būti civiliniais atsakovais; teisinės ir faktinės jų dalyvavimo baudžiamajame procese prielaidos; teisinis procesinės padėties reguliavimas, teisės normų, susijusių su šio subjekto dalyvavimu kiekvienoje baudžiamojo proceso stadijoje, taikymas ir aiškinimas.

Magistro darbe naudojame lyginamosios ir sisteminės analizės, istorinį, loginį dedukcinį ir kitus teisinio tyrimo metodus.

Darbe yra įžanga, trys skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir santrauka.

Darbo pabaigoje suformuosime išvadas, kuriuose bus pateikti atsakymai į darbe iškeltus tikslus, pateiksime siūlymus dėl veikiančių įstatymų nuostatų pakeitimų ir tobulinimo.

1. CIVILINIO ATSAKOVO SAMPRATA, JO TEISĖS IR PAREIGOS

1.1 Civilinio atsakovo samprata

Tarpukario Lietuvoje galiojo Rusijos imperijos 1864 metų Baudžiamosios teisenos įstatymas³ su jo pakeitimais ir papildymais, pašalinant normas, prieštaraujančias Lietuvos Konstitucijai ir teismų santvarkos principams⁴, kuriame terminas „civilinis atsakovas“ priešingai nei „civilinis ieškovas“ nebuvo naudojamas. 1940 metais, okupavus Lietuvą, ėmė veikti Rusijos Tarybų Federacijos Socialistinės Respublikos 1923 metų baudžiamojo proceso kodeksas, kuris tai pat nenumatė juridinio termino – civilinis atsakovas. Tik buvo minima, kad nukentėjusysis, kuris dėl padaryto nusikaltimo patyrė žalą ir nuostolius, turi teisę pareikšti civilinį ieškinį kaltinamajam ir asmenims, kurie materialiai atsakingi už jo veiksmus.

Materialiai atsakingais asmenimis buvo laikomi tie asmenys, kurie tam tikrais civilinių įstatymų nustatytais atvejais buvo materialiai atsakingi už padarytą žalą ir nuostolius.

To laiko teisės mokslininkų darbuose tokie materialiai atsakingi asmenys buvo vadinami civiliniais atsakovais arba atsakovais, kurie atsakingi už nusikaltimu padarytą žalą. Tačiau pagal bendrą taisyklę atsakomybės subjektais buvo kaltinamasis ir materialiai atsakingi asmenys⁵.

Civilinis atsakovas kaip savarankiškas baudžiamojo proceso dalyvis atsirado 1958 metų gruodžio 25 dieną priėmus Tarybų Sąjungos ir Sovietinių Respublikų Baudžiamosios teisenos pagrindus, kurių 26 straipsnis „Civilinis atsakovas“ nurodė subjektų, kurie gali būti civiliniais atsakovais bei jų procesines teises, sąrašą. 1961 m. priimtas Lietuvos Tarybų Sąjungos Baudžiamojo proceso kodeksas⁶, kurio 62 straipsnis dubliavo minėto 26 straipsnio turinį bei detaliau sureglamentavo civilinio atsakovo dalyvavimo procese bei atskiruose jo stadijose klausimus.

Remiantis BPK 111 straipsnio 1 dalies nuostatomis, civiliniai atsakovai baudžiamajame procese gali būti įtariamojo arba kaltinamojo tėvai, globėjai, rūpintojai ar kiti asmenys, o taip pat įmonės įstaigos ir organizacijos, kurie pagal įstatymus materialiai atsako už jo nusikalstama veika padarytą žalą. Minėtas civilinio atsakovo apibrėžimas galiojančiame BPK liko praktiškai nepakitęs, lyginant jį su 1961 m. BPK 62 straipsniu.

Manome, kad civilinio atsakovo, kaip proceso dalyvio įtraukimas į baudžiamąjį procesą turėjo tikslą nustatyti tam tikrą ratą asmenų, kurie pagal įstatymą turi atlyginti įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą nukentėjusiajam, bei tuo pačiu padėti nukentėjusiajam realizuoti savo teises į reikalavimą atlyginti žalą iš atsakingų subjektų.

³ Российское законодательство X–XX веков. Москва, 1991. Т. 8.

⁴ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius, 1996. P. 59.

⁵ IGNOTAS, M.; ir VAITKEVIČIUS, P. *Dėl civilinio ieškinio nagrinėjimo baudžiamojoje byloje*. Socialistinė teisė, Vilnius, 1984. Nr. 2.

⁶ Toliau – 1961 m. BPK

Iš kaltinamojo, kuris savo nusikalstama veika padarė nukentėjusiajam žalą, teismas gali priteisti tam tikrą pinigų sumą, visiškai ar dalinai tenkindamas pareikštą civilinį ieškinį. Tačiau tik tais atvejais, kai jis pats turi atlyginti savo nusikalstama veika padarytą žalą. Toks įtariamasis (kaltinamasis), kuris pats privalo atlyginti padarytą žalą, civilinio atsakovo baudžiamajame procese statuso neįgyja, jis savyje jungia kaip baudžiamąją, taip ir civilinę atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką.

Jeigu už padarytą žalą atsako ne pats įtariamasis (kaltinamasis), įstatymas numato traukti atsakomybėn kitus asmenys, kurie pagal įstatymus materialiai atsako už tokią žalą. Pažymėtina, kad tokie materialiai atsakingi asmenys (tėvai, rūpintojai ir kt.), jau gali dalyvauti baudžiamajame procese, tačiau kitame procesiniame vaidmenyje. Pripažinus juos kartu ir civiliniais atsakovais, byloje jie turės dvigubą baudžiamąjį procesinį statusą. Dėl šios aplinkybės gali atsirasti keblumų, priimant sprendimą įtraukti į bylą asmenį civiliniu atsakovu, jeigu asmuo jau turi vieną procesinį statusą byloje.

Sėkmingas šių problemų sprendimas galimas tik tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ir teismas, turintys teisę įtraukti asmenį į bylą civiliniu atsakovu, išsiaiškina baudžiamąjo proceso bei civilinių įstatymų normas, kurios susijusios su žalos atlyginimu ir tokios žalos atsakomybės subjektais. Už žalą atsakingas asmuo turi turėti procesinį teisnumą ir veiksnumą, t.y. galimybę turėti teises ir pareigas ir galimybę jas savo veiksmais įgyvendinti. Baudžiamąjo proceso įstatymas nenustato fizinio ir juridinio asmens veiksnumo ir teisnumo atsiradimo momento, nuo kurio būtų galima asmenį laikyti veiksniumi ir teisiniu. Šiuo atveju būtina vadovautis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁷ 2.5 straipsniu, nurodančiu, kad fizinio asmens veiksnumas atsiranda sulaukus pilnametystės, tai yra suėjus 18 metų arba nuo santuokos sudarymo momento, kai įstatymai leidžia sudaryti santuoką anksčiau nei sueina 18 metų. Taip pat CK 2.74 straipsniu, kuriame atskleidžiama juridinio asmens teisnumo atsiradimo momentas, kuris atsiranda vienu metu su veiksnumu.

Pažymėtina, kad nors kai kuriais atvejais vienas baudžiamąjo proceso dalyvis gali turėti dvigubą procesinį statusą, tai neleidžia teigti, jog dvigubą statusą baudžiamajame procese gali turėti ir pagrindinis jo dalyvis – įtariamasis (kaltinamasis). Tuo tarpu Rusijos baudžiamąjo proceso vadovėlio autoriai mano, kad kaltinamasis taip pat gali būti civiliniu atsakovu baudžiamajame procese, jeigu jis pats atsako už nusikaltimu padarytą žalą ir jam yra pareikštas civilinis ieškinys⁸.

Panagrinėkime, kaip civilinį atsakovą apibrėžia Rusijos baudžiamąjo proceso mokslininkai. Taip A. Mazalov teigia, kad tam tikrais atvejais, kai už žalą nėra atsakingas kaltinamasis, pareiga atlyginti žalą

⁷ Toliau – CK

⁸ СМ ИРНОВ, А. В.; КАЛИНОВСКИЙ К. В. *Уголовный процесс*. Москва, 2007. Р. 143.

pagal civilinį ieškinį pereina tretiesiems asmenims, kurie nepadarė nusikaltimo.⁹ P. Gurejev, nagrinėdamas civilinio atsakovo atsakomybės klausimą, panaudoja sampratą „atsakovas“, bet taikydamas ją tik kaltinamajam, vadindamas jį „kaltinamasis – atsakovas“, ir nurodydamas, kad, kai kuriais atvejais įstatymai numato pareigą atlyginti nusikaltimu padarytą žalą ne kaltinamajam, o materialiai atsakingiems asmenims¹⁰. S. Aleksandrov materialinės (turtinės) atsakomybės subjektus priskiria prie „atsakovų pagal civilinį ieškinį“ ir charakterizuoja kiekvieną iš jų atskirai: „kaltinamasis-atsakovas“, „civilinis atsakovas“, „liudytojas-atsakovas“, kaip savarankiškus baudžiamojo proceso dalyvius¹¹.

Šie autoriai yra vieningi tik dėl to, kad pareiga atlyginti padarytą žalą atsiranda tada, jeigu yra visos šios sąlygos: 1) buvo padarytas nusikaltimas; 2) atsirado materialinė žala; 3) tarp jų yra tiesioginis priežastinis ryšys.

Manome, kad galima sutikti su A. Mazalovo pozicija, nes jis aiškiai išskiria civilinį atsakovą kaip savarankišką proceso dalyvį ir netapatina jį su įtariamuoju (kaltinamuoju) ar kitais baudžiamojo proceso dalyviais.

Toks savarankiškas civilinis atsakovas yra visais atvejais materialiai atsakingas už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą. Jo pareigą atlyginti padarytą žalą gali būti nustatyta tik įstatymais, o tokios žalos padarymas yra pagrindas civilinei atsakomybei atsirasti.

Civilinė atsakomybė yra vienas iš pažeistų teisės gynybos būdų, ji suprantama kaip turtinė prievolė, kur viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo, o kita šalis privalo atlyginti tokius nuostolius¹². Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1996-12-30 apžvalgoje Nr. A2-5 „Įstatymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“ konstatavo, kad civilinė atsakomybė už padarytą žalą atsiranda ne tik pažeidus civilinės teisės normas, ji gali atsirasti ir tada, kai pažeidžiami kitų teisės šakų normų nustatyti reikalavimai. Civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindu gali būti tiek nusikaltimas, tiek administracinės teisės pažeidimas, kuriais nukentėjusiajam padaroma žala.

Todėl nors baudžiamasis procesas siejamas su baudžiamųjų įstatymų taikymu ir nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimu, tais atvejais, kai nusikalstama veika asmeniui yra padaroma turtinė ar neturtinė žala, baudžiamasis procesas tampa ir priemone realizuoti civilinę atsakomybę.

⁹ МАЗАЛОВ, А. Г. *Гражданский иск в уголовном процессе*. Москва, 1977. P.17, 64.

¹⁰ ГУРЕЕВ, П. П. *Гражданский иск в уголовном процессе*. Москва, 1961. P.43.

¹¹ АЛЕКСАНДРОВ, С. А. *Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе*. Горький, 1976. P.48, 99-100, 105.

¹² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Justitia. Vilnius, 2003. P. 334.

Civilinė atsakomybė klasifikuojama į dvi rūšis: sutartinė civilinė atsakomybė ir deliktinė civilinė atsakomybė. Deliktas yra neteisėtas valinis asmens veiksmas, padaręs žalą asmeniui ar turtui. Asmeniui padaryta žala gali būti turinė ir neturinė¹³.

Deliktinė civilinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimu. Jos šalių iki teisės pažeidimo paprastai nesieja teisiniai santykiai¹⁴. Taigi, civilinių ieškinių baudžiamajame procese kilmė – deliktiniai santykiai, o pagrindas deliktinė civilinė atsakomybė.

Tokiu būdu, pagrindinis civilinio atsakovo kaip savarankiško baudžiamojo proceso dalyvio požymis, kad būtent jis yra civilinės atsakomybės subjektas, baudžiamojo proceso rėmuose.

BPK 111 straipsnio 1 dalyje pateikiamas pavyzdinis galimų fizinių ir juridinių asmenų, kurie gali būti baudžiamajame procese civilinės atsakomybės subjektais, sąrašas.

Manome, kad tokių asmenų išvardijamas sąrašo principu nėra būtinas, nes pakanka to požymio, kad tai pagal įstatymus materialiai atsakingi asmenys. Be to, įtariamojo (kaltinamojo) globėjo įtraukimas į bylą civiliniu atsakovu yra ribotas¹⁵. Pavyzdžiui, Moldovos baudžiamojo proceso kodekso¹⁶ 73 straipsnio 1 dalis, skirtingai nuo mūsų BPK 111 straipsnio 1 dalies, nurodo, jog civiliniais atsakovai gali būti fiziniai ar juridiniai asmenys, tačiau galimų civilinių atsakovų sąrašas Moldovos BPK nėra pateikiamas.

Pažymėtina, kad BPK įtvirtintas civilinio atsakovo apibrėžimas yra analogiškas civilinio atsakovo apibrėžimui nustatytam Estijos baudžiamojo proceso kodekso¹⁷ 43 straipsnio 1 dalyje.

Visi asmenys, kurie privalo atsakyti už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą, civiliniais atsakovais pripažįstami ne automatiškai. Įgauti civilinio atsakovo procesinį statusą būtinas kompetentingo baudžiamojo proceso subjekto procesinis dokumentas, kurio remiantis asmuo įtraukiamas į bylą kaip civilinis atsakovas.

Remdamiesi asmens, kuriam tenka atsakomybė už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą, pagrindinių požymių tyrimu, siūlome tokį jo apibrėžimą: civiliniais atsakovais gali būti fiziniai ar juridiniai asmenys, kuriems pagal įstatymus atsiranda civilinė atsakomybė už įtariamojo arba kaltinamojo nusikalstama veika padarytą žalą.

¹³ AMBRASIENĖ, Dangutė, *et al. Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2004. P. 212.

¹⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Justitia. Vilniu, 2003. P. 335.

¹⁵ Plačiau apie globėjus, kurie gali būti įtraukti į bylą civiliniais atsakovai nagrinėjame antrame skyriuje.

¹⁶ Toliau – Moldovos BPK

¹⁷ Toliau – Estijos BPK

1.2 Civilinio atsakovo teisės

Civilinio atsakovo teisės išvardijamos BPK, kurio 111 straipsnio 2 dalis nustato, kad civilinio atsakovo teisės analogiškos civilinio ieškovo teisėms, kurios sureglamentuotos BPK 110 straipsnio 2 dalyje. Vadovaujantis minėto straipsnio 2 dalimi, civilinis atsakovas turi teisę: duoti paaiškinimus dėl civilinio ieškinio esmės; teikti įrodymus; pateikti prašymus ir pareikšti nušalinimus; ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su bylos medžiaga, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus ar nuorašus; dalyvauti bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme; skusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo veiksmus bei sprendimus, kiek jie susiję su civiliniu ieškiniu; dalyvauti nagrinėjant bylą apeliacine tvarka.

Žinoma, kad tai nėra išsamus civilinio atsakovo teisių, kurias jam suteikiamos baudžiamojo proceso metu, sąrašas. Kitose BPK straipsniuose yra papildomos civilinio atsakovo teisės, kurias jis turi visose baudžiamojo proceso stadijose: teisė turėti atstovą (BPK 55 straipsnio 1 dalis); teisė naudotis vertėjo paslaugomis, daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus ir skundus, kalbėti teisme gimtąja kalba arba kalba, kurią jis moka, gauti įteikiamus dokumentus išverstus į gimtąją kalbą arba kalbą, kurią jis moka (BPK 8 straipsnio 2 ir 3 dalys); teisė dalyvauti kasacinės instancijos teisme nagrinėjant bylą žodinio proceso tvarka (BPK 375 straipsnio 2 dalis).

Civilinio atsakovo teisės konkretizuojamos ir tam tikra prasme „praplečiamos“ įvairiose baudžiamojo proceso stadijose, o ypač pagrindinėse: ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme stadijose.

Taip asmeniui apie įtraukimą į bylą civiliniu atsakovu turi būti pranešama, ir nors BPK nereglamentuoja tokio pranešimo formos ar būdo, tai turi būti padaryta remiantis BPK 45 straipsniu, kuris įpareigoja teisėją, prokurorą, ikiteisminio tyrimo pareigūną išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti. Pažymėtina, kad ir tuo atveju, kai civilinis ieškinys pareikštas įtariamajam (kaltinamajam), jis turi visas civilinio atsakovo teises¹⁸. Todėl jis turi žinoti apie pareikštą civilinį ieškinį ir jo dalyką, kad galėtų duoti paaiškinimus dėl civilinio ieškinio esmės. (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006-11-12 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–801/2006).

Iki kaltinamojo akto surašymo prokuroras, ar jo pavedimu ikiteisminio tyrimo pareigūnas, turi pranešti civiliniam atsakovui, kad ikiteisminis tyrimas baigtas. Jeigu civilinis atsakovas mano, kad yra atlikti ne visi ikiteisminio tyrimo veiksmai, jis gali pateikti prašymą ikiteisminiam tyrimui

¹⁸ МАСЛЕННИКОВА, Л. В. *Гражданский ответчик в российском уголовном процессе* : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Краснодар, 2002. Р 12.

papildyti (BPK 218 straipsnio 1-3 dalys). Civilinis atsakovas turi teisę raštu prašyti prokurorą atlikti BPK XII ir XIV skyriuose numatytus veiksmus ir dalyvauti tyrimo veiksmuose, kurie atliekami jo prašymu, apklausų metu užduoti klausimus, susipažinti su jų prašymų atlikimo tyrimo veiksmų protokolais bei pateikti pastabas dėl tokių protokolų turinio (BPK 178 straipsnio 2, 5 dalys). Tai leidžia civiliniam atsakovui aktyviai gintis nuo jam pareikštų civilinio ieškinio reikalavimų.

Bylos parengimo teisme metu civilinis atsakovas turi teisę susipažinti su papildomai gauta bylos medžiaga bei su kita bylos medžiaga ir daryti jos išrašus ar kopijas. Teisminio bylos nagrinėjimo metu dalyvauti liudytojų, nukentėjusiųjų, kaltinamųjų, ekspertų, specialistų apklausoje bei užduoti jiems klausimus. Apžiūrėti daiktinius įrodymus ir dokumentus (BPK 237 straipsnio 1 dalis, 275 straipsnio 1 dalis, 289 straipsnio 1 dalis, 290 straipsnio 1 dalis).

Išvardytų teisių turinys liudija apie tai, kad civilinio atsakovo kaip savarankiško proceso dalyvio tikslas yra savo turtinių interesų gynimas, savo lėšų ir turto išsaugojimas.

Civiliniam atsakovui teisė duoti paaiškinimus dėl civilinio ieškinio esmės turi būti jam išaiškinta ir suteikta galimybė ja pasinaudoti. Žinoma, kad civilinio atsakovo prielaidos, pateiktos paaiškinimuose, yra labiau informacinio pobūdžio ir turi būti patikrintos.

V. Panarino nuomonė civilinio atsakovo teisė duoti paaiškinimus tai jo galimybė duoti savo įvertinimą dėl kaltinamojo veiksmų; išsakyti savo nuomonę dėl šių aplinkybių, išsakyti asmeninę nuomonę dėl kaltinamojo kaltės, apie padarytos žalos dydį; apie padaryto nusikaltimo priežastį, kas gali padėti atsakyti į civiliniame ieškinyje iškeltų reikalavimų pagrįstumą¹⁹.

Civilinio atsakovo paaiškinimai nėra parodymai. Pagal BPK nuostatas civilinis atsakovas turi teisę duoti tik paaiškinimus ir būti išklaustas, o neapklaustas. Tačiau civilinis atsakovas, kuris kartu yra ir atstovas pagal įstatymą gali būti apklaustas kaip liudytojas (BPK 54 straipsnio 3 dalis). Šiuo atveju jis turės liudytojo ir civilinio atsakovo teises bei pareigas. Manome, kad įtariamojo (kaltinamojo) atstovo pagal įstatymą, kuris į bylą įtrauktas civiliniu atsakovu bei kartu yra ir liudytojas, procesinių funkcijų sudvejinimas nesusikerta ir leidžia geriau užtikrinti atstovaujamojo asmens gynybą²⁰. Jo duoti parodymai bylos nagrinėjimo teisme metu gali būti pripažinti įrodymais ir turėti įtakos civilinio ieškinio išsprendimui. Pažymėtina, kad toks civilinis atsakovas negali būti apklausiamas liudytoju dėl aplinkybių, kurias jis sužinojo atlikdamas atstovo pareigas (BPK 80 straipsnio 3 punktas).

¹⁹ ПОНАРИН, В.Я. *Защита имущественных прав личности в уголовном процессе России*. Воронеж, 1994. P. 139-140.

²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, Vilnius. 2003 m., P. 155

Pavyzdžiui, Rusijos baudžiamojo proceso kodekso²¹ 54 straipsnio 2 dalies 3 punktas leidžia civiliniam atsakovui duoti paaiškinimus ir parodymus dėl civilinio ieškinio esmės. L. Maslenikova su tokia įstatymų leidėjo pozicija visiškai sutinka, jos manymu tai suteikia civiliniam atsakovui žymiai didesnes galimybes užtikrinti savo interesų gynybą, nei paaiškinimai, kadangi jo duoti parodymai procese, priešingai negu paaiškinimai, gali būti pripažinti įrodymais²².

Kita civilinio atsakovo teisė – tai teisė teikti įrodymus. Teisė teikti įrodymus civiliniam atsakovui buvo įtvirtinta ir anksčiau galiojusiam 1961 m. BPK 62 straipsnio 2 dalies 3 punkte.

Tačiau ką procese galima laikyti įrodymais ir kas juos tokiais pripažįsta reglamentuoja BPK 20 straipsnis, kurio 2 dalis nustato, kad, ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla. Dėl to įstatymų leidėjas turėti pakeisti žodį „įrodymai“ į žodį „duomenys“.

Tais atvejais, kai ikiteisminis tyrimas baigiasi kaltinamojo akto surašymu, prokuroras jį su bylos medžiaga perduoda teismui, kuriam teisinga byla. Pagal BPK 220 straipsnio 2 dalį prokuroras teismui perduoda tik tą medžiagą, kuri reikalinga nagrinėjant bylą. Šio straipsnio 2 dalis įpareigoja prokurorą perduoti teismui visą bylos medžiagą, kuri buvo surinkta įtariamąjo, jo gynėjo ar nukentėjusiojo arba jo atstovo prašymu. Kyla klausimas, ar daiktus, dokumentus, kurie buvo surinkti civilinio atsakovo ar jo atstovo prašymo arba buvo jų pateikti ikiteisminio tyrimo metu, prokuroras gali neperduoti teismui, jeigu mano, kad jie nagrinėjant bylą nereikalingi? Manome, kad nors minėtas straipsnis neįpareigoja prokurorą perduoti civilinio atsakovo ar jo atstovo pateiktą arba jų prašymu surinktą medžiagą teismui, prokuroras ją privalo perduoti, nepriklausomai nuo jo nuomonės dėl šios medžiagos įtakos civilinio ieškinio išsprendimui. Be to, ir BPK komentaro autoriai, komentuodami minėto straipsnio 2 dalį, nurodė, kad teismui turi būti perduodami visi duomenys, kurie buvo surinkti proceso dalyvių iniciatyva²³.

Galima sutikti ir su A. Rižaikovo nuomone, kad civilinio atsakovo proceso metu pateikti įrodymai turi būti fiksuojami, surašant protokolą, kuris įtraukiamas į bylą ir turi būti perduotas teismui²⁴.

Todėl įstatymų leidėjas turėtų pakeisti BPK 220 straipsnio 2 dalies antrą sakinį ir išdėstyti jį taip: „Prokuroras neturi teisės neperduoti teismui tos bylos medžiagos, kuri buvo surinkta proceso dalyvių prašymu“.

²¹ Toliau – Rusijos BPK

²² МАСЛЕННИКОВА, Л. В. *Гражданский ответчик в российском уголовном процессе* : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Краснодар, 2002. P 7.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, Vilnius. 2003 m., P. 602-603.

²⁴ РЫЖЕНКОВ, А.Я.; ФИЛИППОВ, П.М. *О возмещении ущерба на предварительном следствии*. Волгоград, 1983. - P.11.

Manome, kad civiliniai atsakovai gali teikti daiktus, liudijimus, revizijų ir patikrinimų aktus, dokumentus apie žalos dydį, apie galimus nukentėjusiojo tyčinius veiksmus ar didelį neatsargumą. Jeigu įtariamasis (kaltinamasis) yra nepilnametis civilinis atsakovas gali pateikti duomenis apie jo turimą turtą ir pajamas arba įrodinėti, kad žala atsirado ne dėl jo kaltės. Gali būti taip pat teikiami duomenis, kad nusikalstamos veikos padarymo metu nepilnametis buvo kitų asmenų priežiūroje.

Civilinis atsakovas, pateikdamas tokius duomenis, turi teisę pateikti ir prašymus, kurie yra svarbi priemonė užtikrinant teisę į gynybą.

V. Panarin išskiria tris prašymų grupes: a) prašymai, kuriuose prašoma patikrinti ieškinio teisėtumą ir pagrįstumą (dėl liudytojų, nukentėjusiųjų, kaltinamųjų apklausos, dėl ekspertizės atlikimo ir kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo); b) prašymai dėl susipažinimo su bylos medžiaga, tik kiek tai susiję su civiliniu ieškiniu; c) kiti prašymai (dėl arešto panaikinimo, dėl baudžiamosios bylos nutraukimo, dėl teismo nagrinėjimo atidėjimo ir pan.).²⁵ Su tokiu prašymų paskirstimu į grupes galima sutikti. Tačiau, kai kurių prašymų turinys mūsų BPK yra platesnis. Pavyzdžiui, BPK neribojo civilinio atsakovo teisės susipažinti su visa baudžiamosios bylos medžiaga, o ne tiek kiek tai susiję su civiliniu ieškiniu.

Manome, kad prašymų pateikimu civilinis atsakovas realizuoja ir kitas savo teises, įtvirtintas BPK 110 straipsnio 2 dalyje: teisė pateikti „įrodymus“, teisė susipažinti su bylos medžiaga. Civilinis atsakovas gali prašyti ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teismą išreikalauti duomenis, kurie susiję su civilinio ieškinio išsprendimu, nes civilinis atsakovas gali rinkti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti tik neprocesiniais būdais. Todėl jo galimybės šiuo požiūriu yra ribotos, lyginant su ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo. Civilinis atsakovas gali pateikti prašymus dėl nuosavybės teisių į turtą apribojimų panaikinimo, dėl kito asmens įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu.

Jeigu iš civilinio atsakovo pateiktų ar jo iniciatyva ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo išreikalautų duomenų bei prašymų nustatoma, kad jis buvo pripažintas civiliniu atsakovu nepagrįstai, nutarimas ar nutartis dėl jo įtraukimo į bylą turi būti panaikinti. Tačiau kaip tai turi būti padaryta, BPK detaliai nereglamentuoja. Be to, nei BPK, nei Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas nesuteikia teisės panaikinti arba pakeisti savo nutartį ar nutarimą²⁶. Pavyzdžiui, Moldovos BPK 73 straipsnio 3 dalis, nurodo, kad tuo atveju, jeigu nustatoma, kad civiliniu atsakovu pripažintas asmuo nėra atsakingas už padarytą žalą, baudžiamojo persekiojimo organas arba teisminė institucija motyvuotu sprendimu nutraukia tokio civilinio atsakovo dalyvavimą procese.

²⁵ ПОНАРИН, В.Я. *Защита имущественных прав личности в уголовном процессе России*. Воронеж, 1994. P.139-140.

²⁶ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Mykolo Romerio universitetas, 2007. P. 113.

Manome, kad Lietuvos įstatymų leidėjas turi tai sureguliuoti BPK X skyriuje, nustatyti, kad nutarimas ar nutartis, kuriomis fizinis ar juridinis asmuo buvo pripažinti civiliniu atsakovu turi būti panaikinti, jeigu nustatoma, kad toks asmuo pagal įstatymus neatsako už įtariamą (kaltinamą) nusikalstama veika padarytą žalą. Šiuo atveju turėtų būti priimtas nutarimas ar nutartis, kuriais panaikinamas ankstesnis procesinis dokumentas ir tuo pačiu į procesą įtraukiamas tinkamas civilinis atsakovas. Dėl ankstesnio nutarimo ar nutarties panaikinimo turi spręsti prokuroras, teisėjas ar teismas.

Neabejotina, kad įvairių prašymų pateikimu civilinis atsakovas gali bandyti vilkinti procesą. Todėl baudžiamojo proceso subjektai – valstybės institucijos ir pareigūnai turi objektyviai atsižvelgti į tokių prašymų pagrįstumą bei jų pateikimo tikslus.

Civilinio atsakovo teisė pareikšti nušalinimus gali jam garantuoti, kad nagrinėjant bylą įtakos sprendimui priimti negalėtų daryti suinteresuoti bylos baigtimi, neobjektyviai galintys atlikti savo pareigas proceso subjektai²⁷. Taigi, civilinis atsakovas tam tikra prasme gali kontroliuoti atliekamų procesinių veiksmų kokybę. Nušalinimo pagrindus reglamentuoja BPK 58 straipsnis. Civilinis atsakovas turi teisę pareikšti nušalinimus: ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, teisėjui, teisiamojo posėdžių sekretoriui, vertėjui, ekspertui ir specialistui.

Pareikšti nušalinimą advokatui galima BPK 61 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais, jeigu toks advokatas toje pačioje byloje teikia arba anksčiau teikė teisinę pagalbą asmeniui, kurio interesai prieštarauja teisinės pagalbos prašančio asmens interesams, arba jeigu anksčiau dalyvavo kaip teisėjas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, ekspertas, specialistas, vertėjas ar liudytojas, taip pat jeigu tiriant arba nagrinėjant bylą dalyvauja pareigūnas, su kuriuo tas advokatas arba advokato padėjėjas turi giminystės ryšių. Tačiau civilinis atsakovas nepareiškia nušalinimo advokatui, atstovaujančiam jo interesus. Jeigu civiliniam atsakovui kilo abejonių dėl jo kompetencijos, objektyvumo, profesionalumo, jis turi teisę atsisakyti jo paslaugų, tai yra paprasčiausiai nutraukti atstovavimo sutartį.

BPK 110 straipsnio 2 dalies 4 punkte įtvirtina civilinio atsakovo teisė ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su bylos medžiaga, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus ar nuorašus. Minėtas straipsnis nenumato jokių ribojimų dėl tokios medžiagos turinio. Tačiau iš BPK 181 straipsnio 1 dalies turinio aišku, kad prokuroras gali neleisti ikiteisminio tyrimo metu susipažinti su bylos medžiaga (dalimi) įtariamajam ir jo gynėjui bei nukentėjusiajam ir jo atstovui. Ar tai, kad šiame straipsnyje civilinis atsakovas nenurodytas, galima suprasti, kad jam teisė susipažinti su bylos medžiaga neribojama? Šio straipsnio komentaro autoriai teigia, kad civilinis atsakovas straipsnio 1 dalyje numatytomis galimybėmis,

²⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005 m. P. 117.

t.y. ikiteisminio tyrimo metu susipažinti su bylos duomenimis, negali naudotis. Vykstant ikiteisminiam tyrimui jo prašymas dėl leidimo susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga gali būti nenagrinėjamas²⁸. Iš dalies, su tokia pozicija galima sutikti, nes jeigu civilinis atsakovas galėtų susipažinti su bylos medžiaga, o įtariamasis ir nukentėjęsysis ne, būtų neteisinga ir nelogiška.

Tačiau negalima paneigti, kad civilinio atsakovo teisė susipažinti su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu įtvirtinta BPK 110 straipsnio 2 dalies 4 punkte, o tai reiškia, kad civilinis atsakovas turi turėti galimybę ją pasinaudoti.

Civilinis atsakovas turi teisę apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo veiksmus, kiek jie susiję su civiliniu ieškiniu. Ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro apskundimo tvarką ikiteisminio tyrimo metu reglamentuoja BPK penkto skirsnio 62-65 straipsniai. Skundai galimi tik dėl minėtų subjektų procesinių veiksmų ir sprendimų. Apskusti galima tiek jų veikimą, tiek neveikimą.

Skundai pateikiami prokurorui tiesiogiai ar per ikiteisminio tyrimo pareigūną, kai skundžiami ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmai ir sprendimai. Prokurorų veiksmai skundžiami aukštesniam prokurorui, kurie pateikiami ar tiesiogiai aukštesniajam prokurorui, ar per prokurorą, kurio veiksmai ar sprendimai skundžiami. Civilinis atsakovas taip pat gali pasirinkti, pateikti skundą žodžiu ar raštu. Dėl žodžiu pateikto skundo surašomas protokolas, kurį pasirašo pareiškėjas ir skundą priėmęs subjektas.

Iš tokios apskundimo tvarkos matyti, kad skundą dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno bei prokuroro veiksmų ir sprendimų išsprendžia vadovaujantis ar aukštesnysis prokuroras.

Žinoma, kad prokuroro, aukštesniojo prokuroro nutarimas, kuriuo nuspręsta tokio skundo nepatenkinti, civilinio atsakovo taip pat gali būti skundžiamas. Prokuroro nutarimas skundžiamas aukštesniajam prokurorui, o aukštesnio prokuroro jau ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Taigi, civilinis atsakovas, kuris skundė ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmus ar sprendimus, ir kurio skundo nepatenkino nei prokuroras, nei aukštesnysis prokuroras skundą gali paduoti ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Pagal BPK 64 straipsnio 6 dalį ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas priimtas minėto straipsnio nustatyta tvarka yra galutinis ir neskundžiamas.

Vadovaujantis BPK 65 straipsnio 1 dalimi ikiteisminio tyrimo teisėjo procesiniai veiksmai ir priimtos nutartys, išskyrus nutartis, kurios pagal BPK 64 straipsnį nėra skundžiamos, civilinis atsakovas gali apskusti šio Kodekso X dalyje nustatyta tvarka. Tačiau tik tiek, kiek tai yra susiję su civiliniu ieškiniu.

²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, Vilnius. 2003 m., P. 474

Dėl civilinio atsakovo teisių realizavimo ir galimybių jomis pasinaudoti, dalyvaujant pirmos, apeliacinės, kasacinės instancijos teisme, tai pat dėl teisės apskūsti teisėjo ir teismo veiksmus ir sprendimus panagrinėsime šio darbo trečiame skyriuje, kuriame analizuosime civilinio atsakovo dalyvavimą atskirose baudžiamojo proceso stadijose.

Nagrinėjant civilinio atsakovo teisių apimtį istoriniu metodu, pastebėta, kad 1961 m. BPK 62 straipsnyje buvo nustatyta, kad civilinis atsakovas gali prieštarauti dėl pareikšto civilinio ieškinio. Iš esmės ši teisė yra susijusi su civilinio atsakovo duodamais paaiškinimais, kuriose jis tai pat gali išsakyti savo prieštaravimus ir samprotavimus, kodėl civilinis ieškiny yra neteisėtas ir nepagrįstas.

Galiojantis BPK, skirtingai nuo 1961 m. BPK, 107 straipsnyje įtvirtino, kad nusikalstama veika padaryta žala gali būti atlyginta savanoriškai. BPK komentaro autoriai mano, kad savanoriškas žalos atlyginimo institutas reikšmingas tuo, kad nukentėjusiems atsiranda realesnė galimybė gauti kompensaciją už patirtą dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo žalą, o linkusiems nusikalsti asmenims, kuriems yra ką prarasti, tai yra papildomas prevencinis veiksnys²⁹.

Įtariamasis (kaltinamasis) arba už jo padarytas veikas materialiai atsakingas asmuo turi teisę savanoriškai atlyginti visą žalą ar jos dalį. Paprastai dalinis žalos atlyginimas yra tada, kai nepakanka lėšų ar turto visai žalai atlyginti arba ginčijamas padarytos žalos dydis³⁰. Visą žalą atlyginęs materialiai atsakingas asmuo į bylą civiliniu atsakovu nėra įtraukiamas. Tačiau nukentėjusysis turi rašytiniu pareiškimu patvirtinti, kad padaryta žala yra atlyginta. Jeigu civilinis ieškiny jau buvo pareikštas ir asmuo įtrauktas į bylą civiliniu atsakovu toks pareiškimas apie žalos atlyginimą turi būti pateiktas iki to laiko, kol teismas neišėjo į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio. Tokiais atvejais procesas dėl civilinio ieškinio nepradedamas. Jeigu procesas buvo pradėtas jis turi būti nutrauktas.

Pažymėtina, jog įtariamojo (kaltinamojo) santykiai su civiliniais atsakovais baudžiamojo procese metu gali būti dvejopo pobūdžio. Vienu atveju šie dalyviai procese yra kaip viena gynybos pusė, kitu atveju jų santykiai priešiški. Tokiu atveju civiliniam atsakovui teks gintis ne tik nuo civilinio ieškovo reikalavimų bet ir nuo įtariamojo (kaltinamojo) duotų parodymų.

²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, Vilnius. 2003 m., P. 275.

³⁰ СМІРНОВ, А. В.; КАЛИНОВСКИЙ, К. В. *Уголовный процесс*. Москва. 2007. P. 143

1.3 Civilinio atsakovo pareigos

Civilinio atsakovo pareigos pateikiamos BPK 111 straipsnio 3 dalyje, kurios 1 ir 2 punktai nustato, jog civilinis atsakovas privalo dalyvauti bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, jeigu kviečiamas, bei laikytis nustatytos teismo proceso tvarkos. Jų paskirtis, kad teismas galėti išsamiai išnagrinėti civilinio ieškinio klausimą, išklausti civilinio atsakovo nuomonę dėl ieškinio pagrįstumo, dydžio. Civilinis atsakovas, kuris kviečiamas neatvyksta į bylos nagrinėjimą, negali būti atvedinamas ar nubaustas pinigine bauda. Jeigu civilinis atsakovas nevykdo savo pareigos ir neatvyksta į bylos nagrinėjimą, teismas civilinį ieškinį išnagrinėja jam nedalyvaujant. Todėl akivaizdu, kad šitos pareigos tikslas užtikrinti civilinio atsakovo teises, kad pastarasis dalyvis teismo posėdžio metu išnaudotu galimybes apsiginti nuo civilinio ieškinio reikalavimų.

Visi asmenys, kurie atvyko į teismo posėdį privalo laikytis teisiamojo posėdžio tvarkos įtvirtintos BPK 258 straipsnyje, nes baudžiamosios bylos nagrinėjimo tikslai pasiekiami ne tik laikantis baudžiamojo proceso reikalavimų bei tvarkos, tačiau ir drausmės, bendrų tinkamo elgesio taisyklių³¹. Todėl civiliniam atsakovui, kuris nesilaiko tvarkos ar savo elgesiu rodo nepagarbą teismui, teismo pirmininkas gali jį išpėti. Jeigu į tokius išpėjimus nereaguojama jis gali būti pašalinamas iš posėdžių salės. Civilinis atsakovas, kuris nepakluso ir nepasišalina iš teisiamojo posėdžio salės arba pasišalindamas triukšmauja, rodo nepagarbą teismui, teismas gali paskirti jam baudą arba areštą.

³¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003, P. 101.

2. SUBJEKTAI, ESANTYS BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ CIVILINIAIS ATSAKOVAIS

2.1. Fiziniai asmenys kaip civiliniai atsakovai

Pareiškiant civilinį ieškinį baudžiamajame byloje atsiranda tarsi du tyrimai viename baudžiamajame procese. Vienas tyrimas pagrindinis, kuris pasireiškia baudžiamosios teisės normų realizavimu, turint tikslą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas. Kitas tyrimas fakultatyvus, kuriame realizuojamos civilinės, darbo teisės normos tikslu, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo ar už tokio asmens veiką materialiai atsakingi asmenys, atlygintų padarytą žalą³².

Civilinio ieškinio ir baudžiamojo kaltinimo sujungimas į vieną procesą turi gilią prasmę. Baudžiamojo proceso teorijoje tai pasireiškia tuo, kad civilinis ieškinys – tai nukentėjusiojo, tapusio nusikaltimo auka, interesų patenkinimas, pasireiškiantis valstybės pagalbos suteikimu³³, pašalinant nusikalstama veika padarytą žalą. Tai įmanoma tik baudžiamajame procese.

Panašiai civilinį ieškinį apibūdina ir Lietuvos baudžiamojo proceso teisės mokslininkai, teigdami, kad „civilinis ieškinys baudžiamajame procese – tai baudžiamojo proceso metu pareiškiamas ir išsprendžiamas dėl nusikalstamos veikos turėjusios žalos asmens reikalavimas atlyginti tą žalą“³⁴.

Tokios žalos atlyginimas baudžiamajame procese priklauso ir nuo teisinės sistemos. Jeigu romanų – germanų teisinėje sistemoje toks atlyginimas numatytas baudžiamojo proceso rėmuose, tai common law – ne³⁵.

Civilinio ieškinio pareiškimas baudžiamajame procese sąlygoja atsiradimą tokių baudžiamojo proceso dalyvių kaip civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas. Tačiau civilinio ieškinio pareiškimas baudžiamajame procese yra tik viena iš būtinų sąlygų civilinio atsakovo įtraukimui į bylą. Kita būtina sąlyga, kad už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą pagal įstatymus atsako kiti fiziniai ar juridiniai asmenys. Priešingu atveju nusikalstama veika padarytą žalą privalės atlyginti tokią veiką padaręs asmuo, kuris baudžiamajame procese civilinio atsakovo statuso neįgyja.

Pažymėtina, jog BPK, skirtingai nei 1961 m. BPK, išplečia padarytos žalos sąvoką baudžiamajame byloje. BPK 109 straipsnis nustato, jog civilinio ieškinio dalyku gali būti ne tik

³² КУДИН, Ф.М. *Принуждение в уголовном судопроизводстве*. – Красноярск, 1985. P. 26-27.

³³ ДАЕВ, В. Г. *Современные проблемы гражданского иска в уголовном процессе*. – Ленинград, 1972. P. 45.

³⁴ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005. P. 135.

³⁵ PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Eugrimas. Vilnius, 2001. P. 484.

turtinė žala, bet ir neturtinė žala. Be to, BPK komentaro autoriai pažymi, kad negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jei kaltinamasis nusikalstamais veiksmais nebūtų sužlugdęs tokių pajamų gavimo būdą, turi būti laikomos civilinio ieškinio dalyku³⁶.

Nusikalstama veika padaryta turtinė žala – tai skirtumas tarp žalą patyrusio asmens turtinės padėties iki ir po nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo, padarymo. Taip pat negautos realiai tikėtinos pajamos, kurias gauti sutrukdė padaryta nusikalstama veika. Atlyginant turtinę žalą, taikomas visiško nuostolių atlyginimo principas (CK 6.249 straipsnio 1 dalis, 6.251 straipsnio 1 dalis). Tuo tarpu neturtinė žala atsiranda nusikalstama veika pažeidus teisės saugomas ir ginamas ekonominio pobūdžio turinio neturinčias vertybes ir pasireiškia įvairiais fizinio ir dvasinio pobūdžio praradimais. Neturtinės žalos samprata pateikta CK 6.250 straipsnio 1 dalyje. Tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais.

Dėl tokios žalos atlyginimo į baudžiamąją bylą civiliniais atsakovai gali būti įtraukti asmenys, kurie patys tokios žalos nepadarė, tačiau pagal įstatymus yra materialiai atsakingi už asmenį, kuris tokią žalą padarė savo nusikalstama veika. BPK 111 straipsnio 1 dalis nurodo pavyzdinį fizinių asmenų, kurie gali būti įtraukti į bylą civiliniais atsakovais, sąrašą: tėvai, globėjai, rūpintojai ar kiti asmenys. Minėti asmenys įtraukiami į bylą civiliniais atsakovais, jeigu nusikalstamos veikos padarymo momentu, jie pagal įstatymus buvo materialiai atsakingi už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą ir tokia žala nėra atlyginta savanoriškai.

Tėvai, rūpintojai įtraukiami į bylą civiliniais atsakovais tik tuo atveju, jeigu įtariamasis (kaltinamasis) yra nepilnametis, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu buvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus ir jis neturi turto (lėšų) padarytai žalai atlyginti. Jeigu nepilnamečio lėšų (turto) pakanka padarytai žalai atlyginti, jo tėvai ar rūpintojai į bylą civiliniais atsakovai nėra įtraukiami, kadangi nepilnametis nuo 14 iki 18 metų už savo padarytą žalą atsako bendrais pagrindais. (CK 6.276 straipsnio 1 dalis). Todėl nepilnamečių rūpintojai ir tėvai yra subsidiariai atsakingi už nepilnamečių nesikalstama veika padarytą žalą.

Vadovaujantis CK 6.276 straipsnio 3 dalimi tėvų, rūpintojų pareiga atlyginti žalą yra ribojama laiko atžvilgiu. Pareiga atlyginti žala pasibaigia, kai padaręs žalą asmuo sulaukia pilnametystės, prieš pilnametystę įgyja turtą arba gauna uždarbį, kurio pakanka žalai atlyginti. Taip pat kai nepilnametis emancipuojamas arba įstatymu nustatyta tvarka sudaro santuoką iki

³⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, 2003. Vilnius, P. 279.

pilnametystės. Nepilnamečio tėvai, rūpintojai, atlyginę nepilnamečio nusikalstama veika padarytą žalą, regreso teisės išieškoti iš nepilnamečio neįgyja (CK 6.280 straipsnio 3 dalis), kadangi minėtame straipsnyje nustatyta atsakomybė esant jų pačių kaltei³⁷.

Atkreiptinas dėmesys, kad vadovaujantis CK 3.156 straipsnio nuostatomis, tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Todėl dėl nepilnamečio nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo į procesą civiliniais atsakovais turi būti įtraukiami abu jo tėvai.

Pažymėtina, kad tėvų, rūpintojų kaltė preziumuojama (CK 6.248 straipsnio 1 dalis). Jeigu tėvai ar rūpintojai įrodys, kad jų kaltės nėra, jiems pareiga atlyginti nepilnamečio įtariamo (kaltinamojo) padaryta žalą neatsiras. Tačiau tėvai ar vienas iš tėvų, kurio tėvų valdžia vaiko atžvilgiu buvo apribota dėl jų kaltės, negalės remtis tuo ir įrodinėti, kad jis yra nekaltas, nes negalėjo prižiūrėti ir auklėti vaiko, kadangi tėvų valdžia jam buvo apribota. Tokie tėvai atsako bendrais pagrindais, išskyrus atvejus, kai nepilnamečiui buvo paskirtas globėjas ar rūpintojas (CK 6.277 straipsnis).

Tai kad nusikalstamos veikos padarymo metu nepilnametis nebuvo rūpintojo prižiūrimas, o buvo pas tėvus negali būti pagrindu juos įtraukti į bylą civiliniais atsakovais. Įstatymų nustatyta tvarka nepilnamečio asmens rūpintojas negali perduoti savo pareigos prižiūrėti nepilnametį kitiems asmenims. Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005-09-14 išnagrinėjo civilinę bylą 3K-3-399/2005 pagal atsakovo Kretingos socialinių paslaugų centro kasacinį skundą. Pirmos ir apeliacinės instancijos teismų buvo nustatyta, kad D. B. metė ieškovės O. M. sūnui R. M. plaktuką, kuris pataikė šiam į galvą. Sužalojimus teismo medicinos ekspertas kvalifikavo kaip sunkų sveikatos sutrikdymą. Ikiteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje nutrauktas, nustačius, kad D. B. veiksmai kvalifikuotini kaip sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo, o veikos padarymo metu D. B. neturėjo 16 m., t. y. nebuvo numatyto nusikaltimo subjekto. Tačiau D. B. žalos padarymo metu buvo 14 m., todėl jis už savo padarytą žalą turi atsakyti bendrais pagrindais. Be to, D. B. tėvams neterminuotai apribota tėvų valdžia, o D. B. nustatyta nuolatinė globa ir gyvenamoji vieta Kretingos vaikų globos namuose – pradinėje mokykloje (dabar – Kretingos socialinių paslaugų centras), todėl už D. B. padarytą žalą subsidiariai yra atsakingas ir Kretingos socialinių paslaugų centras. Tačiau atsakovo kasacinis skundas buvo grindžiamas argumentais, kad D. B. nebuvo jo priežiūroje, o buvo perduotas mokyti į Rusnės specialiąją internatinę mokyklą, taip pat kad D. B. iki žalos padarymo pabėgo iš šios mokyklos. Be to, atsakovas nebuvo paskirtas rūpintoju, o buvo tik globėjas. Žalos padarymo dieną D. B. buvo pas savo motiną N. B., t. y. buvo jos prižiūrimas.

³⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šešta knyga. Prievolių teisė. Justitia. Vilnius, 2002. P. 385

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atsakovo skundo netenkino, nutartyje konstatavo, kad D. B. buvo nustatyta nuolatinė globa ir jo gyvenamoji vieta – Kretingos socialinių paslaugų centras. Kadangi D. B. buvo nustatyta nuolatinė globa, jo tėvų civilinė atsakomybė neatsiranda (CK 6.277 straipsnis). Atsakovas kaip nepilnamečio globėjas privalėjo visokeriopai rūpintis vaiku, jį prižiūrėti ir negali perleisti savo pareigų kitiems asmenims. Perkeliant D. B. į Rusnės internatinę mokyklą buvo pažeista nustatyta tvarka. Be to, kai vaikas, kuriam nustatyta nuolatinė institucinė globa, sulaukia 14 m. amžiaus, nuolatinė globa savaime, be papildomo sprendimo transformuojasi į nuolatinę rūpybą (CK 3.247 straipsnio 2 dalis).

Mūsų nuomonė, kad už nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas atsakomybę turi prisiimti ir tėvai ar vienintelis iš tėvų, nes netinkamas auklėjimas, nepriežiūra, turėjo tiesioginės įtakos nepilnamečiui nusikalsti. Todėl visos atsakomybės už nepilnamečio elgesį perkėlimas rūpintojams nuo jų paskyrimo dienos nėra teisingas. Nepilnamečio rūpintojui reikalingas laikas, kad pakeisti nepilnamečio elgesį, požiūrį į tam tikras vertybes, jo pasaulėžiūrą bei socialinių normų laikymąsi³⁸. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijos civilinio kodekso³⁹ 1075 straipsnis nurodo, kad tėvai, kurių tėvų teisės yra atimtos už nepilnamečio vaiko padarytą žalą atsako 3 metus nuo tėvų teisių atėmimo.

Pilnamečio įtariamojo (kaltinamojo), kuriam CK 3.277 straipsnio 2 dalimi ar CK 3.279 straipsnio 1 dalimi nustatyta rūpyba, rūpintojas į bylą civiliniu atsakovu negali būti įtrauktas. Jis nėra materialiai atsakingas už ribotai veiksnus įtariamojo (kaltinamojo) asmens nusikalstama veika padarytą žalą. Asmuo, kurio veiksnus apribotas, asmeniškai atsako už padarytą žalą (CK 2.11 straipsnio 5 dalis, CK 6.268 straipsnio 3 dalis).

Pagal BPK 111 straipsnio 1 dalį civiliniu atsakovu į baudžiamąją bylą gali būti įtrauktas globėjas. Sprendžiant dėl galimybių įtraukti į bylą civiliniais atsakovais globėjus būtina pažymėti, kad globa gali būti nustatoma vaikams, kuriems nėra suėję 14 metų bei pilnamečiams asmenims, kurie teismo pripažinti neveiksniais.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁴⁰ 13 straipsnio 1 dalies norma, baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas asmuo, kuriam iki nusikalstamos veikos padarymo buvo suėję 16 metų. Šio straipsnio 2 dalyje nurodytas išsamus nusikaltimų, už kurių padarymą atsako asmenys, kuriems buvo suėję 14 metų, sąrašas. Todėl, jeigu asmuo nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus tai yra aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas (BPK 3 straipsnis 1 dalis 4 punktas). Iš to

³⁸ AUGULIS, A. *Naujųvės socialiniame darbe*. Vilnius, 2003. P. 117, 120.

³⁹ Toliau – Rusijos CK

⁴⁰ Toliau – BK

galima padaryti išvadą, kad nepilnamečio asmens globėjai į baudžiamąją bylą civiliniais atsakovais negali būti įtraukti. Remiantis BK 17 straipsnio 2 dalimi, asmuo, teismo pripažintas nepakaltinamu, neatsako pagal BK už savo padarytą pavojingą veiką. Jam teismas gali taikyti tik BK 98 straipsnio 1 dalies 1-4 punktuose numatytas priverčiamąsias medicinos priemones.

Trumpa šių BK normų analizė atrodytų leidžia teigti, kad nepilnamečių ir neveiksnių pilnamečių asmenų globėjai negali būti baudžiamajame procese pripažinti civiliniais atsakovais. Tačiau, jeigu dėl nepilnamečių asmenų globėjų viskas ganėtinai aišku, pilnamečio asmens nepakaltinamumas pagal BPK 3 straipsnį nėra aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas. Be to, BPK 403 straipsnio 4 dalis įpareigoja teisną, kuris išnagrinėjo bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, nutartyje išspręsti ir BPK 307 straipsnio 6 dalyje nurodytus klausimus. Vienas iš šių klausimų tai nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas.

Iš to galima daryti išvadą, kad nepakaltinamojo asmens globėjas gali būti įtrauktas į bylą civiliniu atsakovu.

Neveiksnaus fizinio asmens padarytą žalą, remiantis CK 6.278 straipsnio 1 dalimi, privalo atlyginti globėjas arba jį prižiūrėti privalanti institucija, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Be to, globėjo pareiga atlyginti žalą nepasibaigia ir tuo atveju, kai žalą padaręs asmuo po jos padarymo pripažįstamas veiksnium (CK 6.278 straipsnio 2 dalis). Šio straipsnio 3 dalyje nustatyta, jeigu globėjas mirė ar neturi pakankamai lėšų žalai, padarytai asmens sveikatai ar gyvybei, atlyginti, o žalą padaręs asmuo turi pakankamai lėšų, tai teismas, atsižvelgdamas į neveiksnaus asmens ir nukentėjusio asmens turtinę padėtį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, gali išieškoti žalą iš neveiksnaus asmens turto⁴¹.

Globėjo pareiga atlyginti nepakaltinamo asmens padarytą žalą gali priklausyti nuo asmens pripažinimo nepakaltinamu bei globėjo jam paskyrimo momento. Jeigu asmuo pripažįstamas nepakaltinamu po pavojingos veikos padarymo, globėjas į bylą civiliniu atsakovu negali būti įtraukiamas ir pareiga atlyginti nepakaltinamo asmens žalą jam neatsiranda.

Fizinio asmens padarytą žalą, kuris nebuvo pripažintas neveiksniu, teismas gali įpareigoti atlyginti žalą kartu su šiuo asmeniu gyvenantį jo sutuoktinį, tėvus ar pilnamečius jo vaikus, kurie žinojo apie tokią žalą padariusio asmens psichikos būklę, tačiau nesiėmė priemonių, kad tas asmuo būtų pripažintas neveiksniu (CK 6.268 straipsnio 4 dalis). Todėl, jeigu nusikalstama veika žalą padarė neveiksniu nepripažintas asmuo, šio straipsnyje nurodyti asmenys, turi būti įtraukti į bylą civiliniais atsakovais.

⁴¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šešta knyga. Prievolių teisė. Justitia. Vilnius, 2002. P. 387

Jeigu nepakaltinamas asmuo padarė žalą asmens gyvybei ar sveikatai, tai teismas, atsižvelgdamas į nukentėjusiojo asmens ir žalą padariusio asmens turtinę padėtį, sąžiningumo ir protingumo kriterijais bei kitas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, gali priteisti visą ar dalinį atlyginimą iš žalą padariusio asmens (CK 6.268 straipsnio 2 dalis).

Žala, kuri buvo padaryta nusikalstama veika gali būti kelių bendrai veikiančių asmenų rezultatas. Pagal CK 6.279 straipsnio 1 dalį asmenys, bendrais veiksmais padarę žalą, atsako solidariai. Už žalą solidariai atsako ir visi nusikalstamos veikos bendrininkai, nepriklausomai nuo bendrininkavimo formos. Nepilnamečių tėvai, rūpintojai, kurie į bylą įtraukti civiliniais atsakovais, už nepilnamečių žalą atsako pagal dalines civilinės atsakomybės taisykles⁴².

Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005-10-04 teismo posėdyje kasacine tvarka išnagrinėjo baudžiamąją bylą Nr. 2K-576/2005 pagal nuteistojo L. S. gynėjo kasacinį skundą dėl Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 10 d. nuosprendžio. Kasaciniu skundu nuteistojo L. S. gynėjas prašė Apeliacinio teismo nuosprendžio dalį dėl L. S. pakeisti: nustatyti, kad L. S. neturtinę žalą turi atlyginti nukentėjusiajai lygiomis dalimis su V. K., o ne solidariai. Toks gynėjo prašymas buvo grindžiamas tuo, kad V. K. įstatymine atstovė gyvena bei dirba užsienyje ir faktiškai neturi lėšų atlyginti žalą, tai visa žalos atlyginimo našta tenka jo ginamo L. S. motinai. Dėl to žala turi būti atlyginama lygiomis dalimis, netaikant solidarumo principo. Teismas šį prašymą atmetė, nurodė, kad bendrai padarę žalą asmenys nukentėjusiajam asmeniui atsako solidariai. Nustatant, kad kalti asmenys turi atlyginti žalą lygiomis dalimis, būtų pažeisti nukentėjusio asmens interesai, ir tokia galimybė nenumatyta įstatymo.

Tai, kad žalą ar didesnę jos dalį padarė tik vienas iš bendrininkų taip pat nėra pagrindas dalinei įtariamųjų (kaltinamųjų) civilinių atsakovų atsakomybei. Dėl to Lietuvos Aukščiausiasis Teismas panaikino apeliacinės instancijos teismo sprendimą, kuris neturtinės žalos atlyginimą priteisė pagal kiekvienam nuteistųjų tenkančią žalos dalį, motyvuodamas tai, kad daugiausia tiek fizinių, tiek moralinių kančių nukentėjusiajam teko patirti nuo šuns, kuris priklauso tik vienam iš nuteistųjų, o CK 6.267 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad naminių gyvūnų padarytą žalą privalo atlyginti jų savininkas (valdytojas). Todėl, anot apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegijos, pareiga atlyginti neturtinę žalą yra paskirstoma tarp nuteistųjų, įvertinus kiekvieno iš jų panaudotą smurtą ir sukeltas pasekmes. Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija konstatavo, kad paminėti apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegijos motyvai prieštarauja tiek bylos medžiagai, tiek

⁴² AMBRASIENĖ, Dangutė, et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2004. P. 235.

atitinkamų normų turiniui. Tai pat apeliacinės instancijos teismas visiškai be pagrindo taikė CK 6.267 straipsnio 1 dalies nuostatas apie naminių gyvūnų padarytos žalos atlyginimo tvarką (kad ją privalo atlyginti gyvūnų savininkas), nes byloje nustatyta, kad žalą nukentėjusiajam šiuo atveju padarė ne naminis gyvūnas (šuo), o žmonės, panaudodami šunį. Todėl bendrai padarę žalos asmenys nukentėjusiajam asmeniui atsako solidariai (CK 6.279 straipsnis 1 dalis).

Įstatymų leidėjas BPK 111 straipsnio 1 dalyje nustato, kad civiliniais atsakovais į bylą gali būti įtraukti ir kiti asmenys, kurie materialiai atsakingi už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą. Manome, kad tai gali būti nepilnamečio tėviai, kurių įtraukimo į bylą civiliniais atsakovais pagrindai analogiškai tėvų įtraukimo į bylą civiliniais atsakovais, pagrindams. Taip pat fiziniai asmenys, pasamdę darbuotojus, fiziniai asmenys, kurie yra didesnio pavojaus šaltinių valdytojai.

Ypatumai darbdavių ir didesnio pavojaus šaltinių valdytojų įtraukimo į bylą civiliniais atsakovais nagrinėjami šio skyriaus antrame skirsnyje.

2.2 Juridiniai asmenys kaip civiliniai atsakovai

Visus juridinius asmenis, kurie gali būti įtraukti į bylą civiliniais atsakovais galima klasifikuoti į grupes:

pirma grupė – juridiniai asmenys, kurie privalo atlyginti savo darbuotojų, atliekančių savo darbinės (tarnybines) pareigas, nusikalstama veika padarytą žalą (CK 6.264, 6.271, 6.272 straipsniai.);

antra grupė – juridiniai asmenys, kurie yra didesnio pavojaus šaltinio valdytojai (CK 6.270 straipsnis);

trečia grupė – draudimo bendrovės (CK 6.254 straipsnis);

ketvirta grupė – mokymo, auklėjimo, gydymo įstaigos ir organizacijos, globos (rūpybos) institucijos (CK 6.276, 6.277 straipsniai).

2.2.1 Darbdavys kaip civilinis atsakovas

Vadovaujantis CK 264 straipsnio 1 dalimi asmuo, samdantis darbuotojus, privalo atlyginti žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojų, atliekančių savo darbinės (tarnybines) pareigas, kaltės. Pareikšdamas civilinį ieškinį, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, kuris atlieka ikiteisminį tyrimą baudžiamojoje byloje, turi nustatyti ar nusikalstamą veiką padaręs asmuo laikytinas juridinio asmens darbuotoju, nes darbdavio civilinė atsakomybė baudžiamojo proceso rėmuose atsiranda tada, kai jo darbuotojas nusikalstama veika padaro žalą. Be to, CK 264 straipsnio 2 dalies prasme darbuotoju laikomas ne tik pagal darbo, bet ir pagal civilinę sutartį dirbantis asmuo, veikiantis ne savo rizika, o kito asmens nurodymu ir jo kontroliuojamas. Taip A. Finogenovas nurodo, kad darbdavys gali būti civiliniu atsakovu, jeigu civilinėje sutartyje buvo susitarimas dėl asmens darbo jėgos panaudojimo.⁴³ Yra nuomonių, kad deliktinė atsakomybė samdančiam asmeniui turi būti taikoma ir nelegalaus darbo atveju.⁴⁴

CK 6.264 straipsnyje preziumuojama, kad darbuotojas padarė žalą atlikdamas savo darbinės (tarnybines) pareigas. Todėl darbdavys, kuris į bylą įtrauktas civiliniu atsakovu, norėdamas išvengti civilinės atsakomybės, privalo įrodyti, kad darbuotojas žalą padarė ne dėl savo darbinių (tarnybinių) pareigų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000-11-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1237/2000).

Taigi, darbdavio įtraukimui į bylą civiliniu atsakovu reikalingos dvi sąlygos: pirma, juridinio asmens darbuotojo nusikalstama veika žalos padarymas, einant savo darbinės (tarnybines) pareigas; antra, darbuotojui (tarnautojui) inkriminuojama nusikalstama veika padaryta darbo (tarnybos) sferoje.

Toks darbdavys, kuris dėl savo darbuotojo padarytos nusikalstamos veikos, atlygino žalą, ateityje galės pateikti darbuotojui civilinį ieškinį civiliniame procese dėl žalos atlyginimo regreso tvarka. Remiantis Lietuvos Respublikos darbo kodekso⁴⁵ 255 straipsnio 2 punkto nuostatomis, darbuotojas privalo atlyginti visą žalą, jeigu žala padaryta jo nusikalstama veika, kuri yra konstatuota BPK nustatyta tvarka.

Pagal CK 6.271 straipsnio 1 dalį žalą, atsiradusią dėl valstybės, savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė ar savivaldybė iš valstybės ar savivaldybės

⁴³ ФИНОГЕНОВ, А. Г. *Предмет доказывания при производстве по гражданскому иску в уголовном процессе*. Автореферат диссертации. Краснодар, 1998. P. 13

⁴⁴ AMBRASIENĖ, Dangutė, et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2004. P. 214.

⁴⁵ Toliau - DK

biudžeto nepaisydama konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės, savivaldybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės. Minėto straipsnio 2 dalyje atskleidžiama valdžios institucijos sąvoka, tai – bet koks viešosios teisės subjektas (valstybės ar savivaldybės institucija, pareigūnas, valstybės tarnautojas ar kitoks šių institucijų darbuotojas), taip pat privatus asmuo, atliekantis valdžios funkcijas. Šių asmenų aktas reiškia veikimą ar neveikimą, kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams.

Vadovaujantis CK 6.272 straipsnio nuostatomis, ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjo padarytą žalą privalo atlyginti valstybė. Minėto straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad, jeigu žala atsirado dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros ar teismo pareigūnų ar teisėjų tyčinių veiksmų, tai valstybė, atlyginusi žalą, įgyja atgręžtinio reikalavimo teisę iš atitinkamų pareigūnų įstatymų nustatyta tvarka išieškoti įstatymų nustatyto dydžio sumas. Pagal šį straipsnį valstybės civilinė atsakomybė atsiranda, kai žala padaromo teisėsaugos institucijų procesiniais teisiniais aktais, taikant procesines prievartos priemones. Tai pat teismų sprendimais, nuosprendžiais, nutartimis, nutarimais.

Pažymėtina, jog visi valstybės institucijų ir pareigūnų atliekami veiksmai ir priimami sprendimai yra teisėti, kol neįrodyta priešingai. Tokių veiksmų ir sprendimų neteisėtumas turi būti konstatuotas įstatymų nustatyta tvarka.⁴⁶

Jeigu dėl nusikalstamos veikos padarytą žalą privalės atlyginti valstybė ar savivaldybė į bylą įtraukiama valstybei ar savivaldybei atstovaujanti įgaliota institucija (CK 6.273 straipsnis).

Todėl tuo atveju, kai valstybės ar savivaldybės tarnautojas, teisėjas, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuratūros ar teismo pareigūnas eidamas savo tarnybinės pareigas nusikalstama veika padaro žalą į bylą civiliniu atsakovu turi būti įtraukta Vyriausybė arba jos įgaliota institucija arba savivaldybė ar savivaldybei atstovaujanti institucija. Taip Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2001 m. liepos 26 d. nutarimu Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“ įgaliojo atstovauti valstybei institucijas (valstybinio administravimo subjektus), dėl kurių pareigūnų, valstybės tarnautojų ar kitų darbuotojų atsirado žala. Dėl žalos padarytos teismo ar teisėjo veiksmais valstybei visais atvejais atstovauja Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija (Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei 2002 m. gegužės 21 d. įstatymas Nr. IX-895, 5 straipsnis 4 dalis).

Tais atvejais, kai žalą privalo atlyginti savivaldybė, jai atstovauja ta savivaldybės institucija, dėl kurios darbuotojų nusikalstamos veikos tokia žala buvo padaryta. Tačiau savivaldybės taryba ar valdyba turi teisę nuspręsti, kad jos interesus byloje atstovaus kitas subjektas.⁴⁷

⁴⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šešta knyga. Prievolių teisė. Vilnius.: Justitia, 2002. P. 380

2.2.2 Didesnio pavojaus šaltinio valdytojas kaip civilinis atsakovas

Asmenys, kurie yra padidinto pavojaus šaltinio valdytojai sudaro antrą grupę subjektų, kurie gali būti civiliniais atsakovai baudžiamojame byloje.

Vadovaujantis CK 6.270 straipsnio 1 dalies nuostatomis, juridiniai ir fiziniai asmenys, kurių veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams (transporto priemonių, mechanizmų, elektros ir atominės energijos, sprogstamųjų ir nuodingų medžiagų naudojimas ir t.t.), privalo atlyginti didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, jeigu neįrodo, kad žala atsirado dėl nenugalimos jėgos arba dėl nukentėjusio asmens tyčios ar didelio neatsargumo. Šiame straipsnyje nurodytas tik pavyzdinis didesnio pavojaus šaltinių sąrašas. Sprendžiant klausimą ar objektas (veikla) yra didesnio pavojaus šaltinis reikia atsižvelgti ir į kitas galiojančias specialiąsias teisės normas, kurios nustato pavojingos veiklos objektų ir veiklos rūšys. Pavyzdžiui, „Potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymas“, Lietuvos Respublikos ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. balandžio 29 d. įsakymas „Dėl specialiųjų patalpų ir technologinių procesų elektros įrenginių įrengimo taisyklių patvirtinimo“

Minėto straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad atsakovas pagal šį straipsnį yra didesnio pavojaus šaltinio valdytojas, t.y. asmuo, valdantis šį šaltinį nuosavybės, patikėjimo teise ar kitokiu teisėtu pagrindu (panaudos, nuomos ar kitokios sutarties pagrindu, pagal įgaliojimą ir t. t.).

Taigi, tuo atveju, jeigu nusikalstama veika buvo padaryta žala padidintu pavojaus šaltiniu, civiliniu atsakovu baudžiamajame procese bus padidinto pavojaus šaltinio valdytojas. Dažnai tokiu valdytoju yra pats nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Pastarasis pats privalo atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą ir civiliniu atsakovu byloje nebus. Tinkamo civilinio atsakovo įtraukimas į bylą priklauso nuo teisingo padidinto pavojaus šaltinio valdytojo nustatymo.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2000-06-16 nutarimo Nr. 27 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykiu metu“ (toliau – Senato nutarimas) 4 punkte nurodyta, kad didesnio pavojaus šaltinio valdytojas yra juridinis ar fizinis asmuo, valdantis didesnio pavojaus šaltinį nuosavybės, patikėjimo teise ar kitokiu teisėtu pagrindu. Darbuotojas, kuris valdė didesnio pavojaus šaltinį dėl darbo santykių su didesnio pavojaus šaltinio valdytoju (darbdaviu), nelaikomas didesnio pavojaus šaltinio valdytoju ir tiesiogiai neatsako už padarytą žalą. Darbdavys atlygina didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą ir tuomet, kai darbuotojas jam patikėtą transporto priemonę panaudojo ne darbo pareigoms atlikti. Šio Senato nutarimo 5 punktas nustato, jog valdytojas, kuris leido naudotis

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šešta knyga. Prievolių teisė. Vilnius.: Justitia, 2002. P. 382

didesnio pavojaus šaltiniu kitam asmeniui, pažeisdamas teisės aktų nustatytą tvarką (neįforminęs dokumentų, pasibaigus jų galiojimo laikui ir pan.), ir asmuo, naudojęs transporto priemonę su valdytojo sutikimu, tačiau pažeisdamas teisės aktų nustatytą jų perdavimo tvarką (be dokumentų įforminimo, pasibaigus dokumentų galiojimo laikui ir pan.), atsako už padarytą žalą solidariai.

Pažymėtina, kad toks valdytojas nereiškia asmens, įgyvendinančio valdymą kaip daiktinę teisę, o reiškia asmenį, vykdančią veiklą, susijusią su didesnio pavojaus šaltiniu⁴⁸.

Valdytojas neišvengia atsakomybės atlyginti žalą ir tuo atveju, jeigu padidinto pavojaus šaltinio perdavimas laikytinas teisės aktų pažeidimu. Tačiau toks padidinto pavojaus šaltinio valdytojas ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo šiuo padidinto pavojaus šaltiniu už padarytą žalą atsako solidariai.

Senato nutarimo 14 punkte išaiškinta, kad darbdavys, atlyginęs didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, atsiradusią dėl darbuotojo kaltės, įgyja regresio teisę į padariusį žalą darbuotoją, neviršydamas darbo įstatymais nustatytų darbuotojo materialinės atsakomybės ribų. Tad taikant galiojančio DK 255 straipsnio 2 punkto nuostatas, jeigu žala padaryta nusikalstamais darbuotojo veiksmais, darbdavys turi teisę reikalauti atlyginti visą žalą.

Visiško žalos atlyginimo principas numatytas ir CK 6.283 straipsnyje, kurio 1 d. nustato, jog, jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą.

Pagal Senato nutarimo 6 punktą, asmuo, neteisėtai užvaldęs didesnio pavojaus šaltinį, atsako už jo padarytą žalą. Neteisėtu užvaldymu laikomas didesnio pavojaus šaltinio valdymas be valdytojo sutikimo, leidimo ar žinios. Kai didesnio pavojaus šaltinį užvaldęs asmuo yra nepilnametis, tai jo tėvai, tėviai, rūpintojas ar įstaiga, organizacija, kurie privalo jį prižiūrėti, atsako už nusikalstama veika padarytą žalą. Tokiu atveju didesnio pavojaus šaltinio valdytojas neatsako už neteisėtai užvaldžiusio asmens šiuo šaltiniu padarytą žalą.

Tokiu neteisėtu didesnio pavojaus šaltiniu užvaldymu, kaip pavyzdys, gali būti jo pagrobimas. Todėl didesnio pavojaus šaltinio valdytojo valdymo praradimas be pastarojo sutikimo, leidimo ar žinios yra pagrindas atsisakyti įtraukti jį į bylą civiliniu atsakovu.

Jeigu dėl valdymo netekimo yra ir valdytojo kaltė, tai šis ir didesnio pavojaus šaltinį neteisėtai užvaldęs asmuo atsako solidariai. Tokiu atveju didesnio pavojaus šaltinio valdytojas įtraukiamas į bylą civiliu atsakovu. Atlyginęs žalą, valdytojas įgyja regresio teisę reikalauti sumokėtų sumų iš neteisėtai didesnio pavojaus šaltinį užvaldžiusio asmens (CK 6.270 straipsnio 3 dalis).

⁴⁸ AMBRASIENĖ, Dangutė, et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2004. P. 224.

Teismų praktikoje nurodyti kriterijai neteisėtam didesnio pavojaus šaltinio užvaldymui apibūdinti. Tai valdytojo neperdavimas didesnio pavojaus šaltinio kitam asmeniui, neleidimas jį naudoti, taip pat jokia kitu būdu neišreiškimas pritarimo, kad didesnio pavojaus šaltiniu naudotųsi kitas asmuo (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2001-02-28 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-221/2001).

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tuo atveju kaip nusikalstama veika padaroma žala nuomojama transporto priemone tokią žalą privalo atlyginti nuomotojas, jeigu nuoma vykdoma teikiant vairavimo ir techninės priežiūros paslaugas (CK 6.520 straipsnis). Jeigu nuoma vykdoma tokių paslaugų neteikiant, civilinė atsakomybė tenka nuomininkui (CK 6.528 straipsnis).

2.2.3 Draudimo bendrovė kaip civilinis atsakovas

Draudimo bendrovės su kuriomis įtariamasis (kaltinamasis) buvo sudaręs savo civilinės atsakomybės draudimo sutartį, laikytinos trečios grupės juridiniais asmenimis, kurie gali būti įtraukti į procesą civiliniais atsakovais.

Civilinės atsakomybės draudimo sutartimi siekiama sumažinti atlygintinos žalos neigiamus padarinius atsakingo už žalą asmens turtinei padėčiai. Be to, kartu siekiama apsaugoti ir nukentėjusiojo turtinius interesus⁴⁹.

Draudimo bendrovė, apdrausdama kito asmens civilinę atsakomybę, įsipareigoja atlyginti padarytą žalą, kuri neviršija sutartyje numatytos draudimo sumos ribų (CK 6.254 straipsnio 2 dalis). Įtariamasis (kaltinamasis), padaręs savo veika žalą asmeniui, kuris procese dalyvauja kaip nukentėjęs ir civilinis ieškovas arba tik kaip civilinis ieškovas, turi teisę reikalauti, kad jo padarytą žalą atlygintų draudimo bendrovė.

Draudimo bendrovę su įtariamuoju (kaltinamuoju) sieja sutartiniai santykiai, todėl pakankamai ilgą laiką buvo manoma, kad draudimo bendrovė į baudžiamąją bylą civiliniu atsakovu negali būti įtraukta. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas keisdamas 2004 m. spalio 7 d. konsultacija B3-336 „Dėl BPK 111 straipsnio taikymo“ 2005-10-27 konsultacijoje B3-363 „Dėl BPK 111 straipsnio taikymo“ išaiškino, kad „draudimo įmonę ir draudėją (kaltininką) su nukentėjusiojo pareikšto civilinio ieškinio dalyku sieja materialusis teisinis ryšys, bylos nagrinėjimas turi įtakos jų teisėms ir interesams, todėl tais atvejais, kai per įstatymų nustatytus

⁴⁹ AMBRASIENĖ, Dangutė, et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2004. P. 597.

terminus su nukentėjusiuoju neatsiskaityta, draudimo įmonė gali būti įtraukta civiliniu atsakovu baudžiamojoje byloje.

Pažymime, kad civilinės atsakomybės draudimas gali būti savanoriškas ir privalomas. Privalomas civilinės atsakomybės draudimas visais atvejais turi būti nustatytas įstatymu. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas, Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, Lietuvos Respublikos notariato įstatymas ir kiti.

Jeigu draudimo bendrovė atlygino nukentėjusiajam padarytą žalą jį civiliniu atsakovu baudžiamojoje byloje nebus, o tais atvejais, kai dėl draudimo sutarties sumos ribų visa nusikalstama veika padaryta žala liko neatlyginta, likusią žalos dalį privalės atlyginti pats tokią žalą padaręs asmuo (CK 6.254 straipsnio 2 dalis). Draudimo bendrovė, kuri neatlygino sutarties ribose įtariamą (kaltinamą) padarytą žalą, turi būti įtraukta į bylą civiliniu atsakovu. Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006-05-16 nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2006 panaikino apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutarties dalį dėl civilinio ieškinio išsprendimo ir perdavė šią bylą nagrinėti iš naujo apeliacine tvarka, kadangi draudimo įmonė nebuvo įtraukta į bylą ir neturėjo galimybės pateikti atsikirtimų ir gintis nuo pareikšto ieškinio. Pagal CPK 329 straipsnio 2 dalies 2 punktą tai yra absoliutus sprendimo negaliojimo pagrindas.

Dėl tinkamo asmens įtraukimo į bylą taip pat pasitaiko klaidų. Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008-01-08 nutartyje, baudžiamoji byla Nr. 2K-114/2008 nurodė, kad nuteistasis procese buvo nepagrįstai pripažintas civiliniu atsakovu, nes jis pats atsako už nusikalstama veika padarytą žalą, kurią neatlygino draudėjas, kadangi draudimo bendrovės atsakomybė ribota. Draudimo įmonė atlygina žalą, neviršydama draudimo sumos. Tačiau klaida, kad nuteistasis procese buvo pripažintas ir civiliniu atsakovu (suteikiant jam tokį procesinį veidmenį) neatleidžia jį nuo pareigos atlyginti priteistą žalą.

2.2.4 Mokymo, auklėjimo, gydymo įstaiga ar organizacija, globos (rūpybos) institucija kaip civilinis atsakovas

Švietimo – auklėjimo, gydymo, gyventojų socialinės apsaugos įstaigos sudaro ketvirtąją grupę ir kaip civilinės atsakomybės subjektai gali būti patraukti civiliniais atsakovais baudžiamojoje byloje.

Jeigu nepilnametis nuo 14 iki 18 metų yra atitinkamos globos, gydymo, mokymo įstaigos priežiūroje, tai tos įstaigos privalo atlyginti padarytą žalą, jeigu neišrodys, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tokių civilinių atsakovų atsakomybė subsidiari su žala padariusiu asmeniu, o pareiga atlyginti žalą civiliniam atsakovui pasibaigia, atsiradus vienai iš dviejų sąlygų: pirma, žalą padaręs asmuo sulaukia pilnametystės (jeigu žala nebuvo iki to laiko atlyginta); antra, žalą padaręs asmuo įgijo turtą (paveldėjo, buvo apdovanotas) ar pradėjo gauti kitokių pajamų (pradėjo dirbti).

Atsakomybė už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstamais veiksmais padarytą žalą pagal įstatymą tenka organizacijai, institucijai, įstaigai, kuri privalo jį prižiūrėti. Tai, kad asmuo negalėjo įtakuoti jo elgesį dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių nėra atsakomybę šalinanti sąlyga.

Minėtų institucijų kaltė pasireiškia jų netinkama įtariamojo (kaltinamojo), kuris padarė žalą, priežiūra. Nepriklausomai nuo šių įstaigų funkcijų mokymo, auklėjimo, gydymo, socialinė, jos jas privalo atlikti tinkamai. Konkrečios šių įstaigų funkcijos, pareigos privalo būti nurodytos jų steigimo įstatuose (nuostatuose).

Ta aplinkybė, kad mokymo, auklėjimo, švietimo įstaigos ir institucijos, globos ir rūpybos centrai yra nepelno organizacijos ir neturi savų lėšų, nėra pagrindas atleisti tokį subjektą nuo atsakomybės atlyginti žalą. Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006-10-04 nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-577/2006 netenkino Kauno apskrities ugdymo ir globos centro kasacinio skundo, kuriame kasatorius tvirtina, kad žalos atlyginimas nėra numatytas nei steigėjo Kauno apskrities viršininko administracijos biudžete, nei paties centro metinėje sąmatoje, o globos centras, išlaikomas iš valstybės biudžeto, savo lėšų neturi, todėl atsakomybę už nepilnamečio kaltinamojo padarytą žalą turėtų „pasidalinti“ jo tėvai, valstybė ir savivaldybė. Teismas konstatavo, kad tai nėra pagrindas atleisti nuo atsakomybės. Kadangi nustatyta, kad už žalą yra visiškai atsakingas rūpintojas, įtraukti į bylą civiliniais atsakovais dar ir nepilnamečio tėvus ar valstybę nėra pagrindo. CK nenumato solidarios tėvų, rūpintojų ir valstybės atsakomybės už nepilnamečio nusikalstamais veiksmais padarytą žalą.

Juridiniai asmenys, kurie buvo atsakingi už nepilnamečių nusikalstama veika padarytą žalą ir ją atlygino, kaip ir tėvai, rūpintoja regresio teisės išieškoti iš nepilnamečio neįgyja.

3. CIVILINIO ATSAKOVO TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS, ĮVAIRIOSE BAUDŽIAMOJO PROCESO STADIJOSE

3.1 Civilinis atsakovas ikiteisminiame tyrime

Baudžiamajame procese dalyvaujančių subjektų teisės ir pareigos realizuojamos ir procesiniai veiksmai atliekami sutinkamai su BPK nustatytais taisyklėmis.

Remiantis BPK 111 straipsnio 1 dalimi, kai už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą yra materialiai atsakingas fizinis ar juridinis asmuo, jis turi būti įtraukiamas į bylą civiliniu atsakovu. Dėl civilinio atsakovo įtraukimo į bylą ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras privalo priimti nutarimą. Tačiau be procesinio dokumento priėmimo, kuriuo asmuo pripažįstamas civiliniu atsakovu baudžiamajame procese, ir kuris laikytinas juridiniu pagrindu yra būtinas ir faktinis pagrindas – nusikalstamos veikos padarymas.

Teisė ikiteisminio tyrimo pareigūnui įtraukti į baudžiamąją bylą civilinį atsakovą buvo suteikta po to, kai 2007-06-28 įstatymų leidėjo buvo papildyta BPK 111 straipsnio 1 dalis. Šios normos pakeitimas leido operatyviau spręsti formalius klausimus, susijusius su civilinio atsakovo įtraukimu į bylą.

Minėtas straipsnis nenurodo, nuo kurio momento fizinis ar juridinis asmuo civiliniu atsakovu gali būti įtrauktas į bylą. Kai kurių Rusijos teisės mokslininkų nuomonė, norint asmenį įtraukti į bylą civiliniu atsakovu pakanka civilinio ieškinio pareiškimo ir asmens pripažinimo civiliniu ieškovu⁵⁰. Manome, kad sutikti su tuokia jų nuomone negalima, nes civilinio atsakovo atsiradimas baudžiamajame procese susijęs su įtraukimu į bylą asmens, kuris BPK nustatyta tvarka laikytinas įtariamuoju (kaltinamuoju) baudžiamajame byloje. Jeigu ikiteisminio tyrimo metu nėra nustatytas įtariamasis, padaręs nusikalstamą veiką, spręsti dėl asmens įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu, neįmanoma. Todėl teisingai nurodo baudžiamąjo proceso vadovėlio autoriai, jog tik atsiradus byloje įtariamajam, gali paaiškėti, kas turi atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą⁵¹.

Po to, kai byloje atsiranda įtariamasis, padaręs nusikalstamą veiką, dėl kurio atsirado žala, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras turi nustatyti ar žalą padaręs asmuo privalo ją atlyginti pats, ar už žalą pagal įstatymus yra atsakingi kiti fiziniai arba juridiniai asmenys.

Kai kurie teisinės literatūros autoriai mano, kad, tuo atveju, kai nusikalstama veika buvo padaryta žala, tardytojas turi atlikti šios veiksmus:

⁵⁰ МАТЮХИН, В.А. *Защита гражданских прав в уголовном процессе*: Диссертации канд. юр. наук. Свердловск, 1988. P.12.

⁵¹ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, 2003. Vilnius, P. 279.

1) nustatyti padarytos žalos faktą;

2) išsiaiškinti padarytos žalos dydį bei asmenis, kurie materialiai atsakingi už tokią žalą;

3) nustatyti dydį tos žalos, kurią privalo atlyginti konkretus asmuo, tuo atveju kai žala atsirado dėl įmonės, įstaigos, organizacijos darbuotojo ar tarnautojo, kuri su ta įmone, įstaiga, organizacija sieja darbo, tarnybos santykiai ir yra pagrindas taikyti ribotos materialinės atsakomybės principą;

4) nustatyti galimus padarytos žalos atlyginimo šaltinius;

5) imtis priemonių dėl surasto turto saugumo ir neišeikvojimo;

6) priimti civilinį ieškinį ir esant pagrindams pripažinti asmenį civiliniu ieškovu;

7) įtraukti į bylą civilinį atsakovą⁵².

Manome, kad minėti veiksmai, lyginant su mūsų BPK, yra labiau pavyzdiniai, o priskirti juos prie išsamių procesinių veiksmų atlikimo sąrašo negalima, kadangi ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras privalo atlikti ir kitus veiksmus. Pavyzdžiui, rinkti duomenis, susijusius su civiliniu ieškiniu, kurie leistų nustatyti atsakovo žalos padarymo kaltę ar civilinio ieškovo kaltės laipsnį dėl tokios žalos atsiradimo. Taip pat duomenis, kurie lengvina ar sunkina civilinio atsakovo atsakomybę, atskleidžia esamą asmenų turtinę padėtį. Be to, iš BPK 45 straipsnio turinio matyti, jog teisėjo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno pareiga išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti. Todėl, kai nustatoma, kad nusikalstama veika padarytą žalą turi atlyginti ne įtariamasis (kaltinamasis) ar ne tik jis, teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas tai privalo išaiškinti civiliniam ieškovui.

Jau minėjome, kad civilinio atsakovo atsiradimas baudžiamajame procese yra siejamas su tam tikrų aplinkybių buvimu. Apibendrinat jas daroma išvada, kad įtraukti į bylą asmenį civiliniu atsakovu yra būtina: pirma, pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl padarytos nusikalstamos veikos, antra, nusikalstama veika buvo padaryta žala; trečia, yra pareikštas civilinis ieškinys ir žalą patyręs asmuo pripažintas civiliniu ieškovu baudžiamajame procese, ketvirta, įtariamuoju pripažintas asmuo, už kurio padarytą žalą atsakingi kiti asmenys, penkta, tarp padarytos nusikalstamos veikos ir atsiradusios žalos yra juridškai reikšmingas priešastinis ryšis.

Ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras privalo nustatyti, ar yra visi pagrindai dėl asmens įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu. Ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro pareiga ne tik greitai atlikti tyrimą ir atskleisti nusikalstamą veiką. Jie turi greitai nustatyti ir asmenį arba imtis visų būtinų priemonių jo nustatymui, kuris yra materialiai atsakingas

⁵² АДОЯН, Ю. Р. *Гражданский иск в советском уголовном процессе*. Тарту, 1967. Р.252, 253.

už įtariamojo nusikalstama veika padarytą žalą. Jeigu nustatoma, kad už savo nusikalstama veiką padarytą žalą atsakingas yra pats įtariamasis (kaltinamasis), civilinio atsakovo baudžiamajame procese nebus, o atsiradusią žalą privalės atlyginti tą veiką padaręs asmuo. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras gali atsisakyti priimti civilinį ieškinį, jeigu nustato, kad ieškinys yra nepagrįstas.⁵³

Tam kad laiku ir tinkamas už žalą materialai atsakingas asmuo būtų įtrauktas į bylą ir tinkamai pripažintas civiliniu atsakovu, ikiteisminio tyrimo stadijoje būtina: pirma, nustatyti asmenis, kurie atsakingi už įtariamojo padarytą žalą (jeigu tai fizinis asmuo jo vardas, pavardė, asmens kodas, jeigu juridinis asmuo jo pavadinimas, kodas, teisinė veiklos forma); antra, surinkti visus duomenis, kurie liudija apie padarytą žalą; trečia, tiksliai nustatyti teisės normas, kurias reglamentuoja asmens atsakomybę už žalą, kuri atsirado dėl kito asmens padarytos nusikalstamos veikos; ketvirta, gauti visus duomenis apie įtariamojo asmens pajamas ir turtą, jeigu pastarasis yra nepilnametis.

Dalis minėtų duomenų turi būti nurodyti ir ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarime ar teismo nutartyje, kurį yra juridinis pagrindas, įtraukiant asmenį į bylą civiliniu atsakovu. Be to, procesiniame dokumente turi būti ir duomenys apie įtariamąjį (kaltinamąjį), civilinį ieškovą, padarytos žalos pobūdį ir dydį, nusikalstamos veikos esmę ir kvalifikavimą, sprendimas įtraukti į bylą civiliniu atsakovu⁵⁴.

Nežiūrint į tai, kad civiliniam atsakovui (taip pat ir kitiems proceso dalyviams) BPK suteikia tam tikras teises, yra būtina užtikrinti šių teisių ir teisėtų interesų realizavimą bei apsaugą nuo be kokio suvaržymo ar tiesioginio tokių teisių pažeidimo. Todėl, tuo atveju, kai asmuo į bylą įtraukiamas civiliniu atsakovu, yra būtina apie tokio sprendimo priėmimą jam pranešti bei išaiškinti BPK 110 straipsnio 2 dalyje bei kitose BPK straipsniuose numatytas jo teises. Teisėjo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno pareiga išaiškinti civiliniam atsakovui jo procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti nustato jau minėtas BPK 45 straipsnis.

Pranešimas apie asmens įtraukimą į bylą civiliniu atsakovu bei teisių jam išaiškinimas negali būti laikomas tinkamu, jeigu pastarajam tik išsiunčiamas nutarimo ar nutarties nuorašas arba kitoks rašytinis pranešimas dėl jo įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu.

Manome, kad įstatymų leidėjas turėtų įtvirtinti BPK, kad pranešant asmeniui apie jo įtraukimą į bylą civiliniu atsakovu jam turi būti išaiškinta atitinkamo procesinio dokumento,

⁵³ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005 m. P. 138.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2003. P. 285.

kuriuo jis pripažintas civiliniu atsakovu, esmė. Civiliniam atsakovui turi būti įteikiamas pareikšto civilinio ieškinio nuorašas. Tai turėtų būti pažymima procesinių veiksmų atlikimo protokole.

Apie tai, kad yra pareikštas civilinis ieškinyš baudžiamajame procese, turi būti pranešta ir įtariamajam (kaltinamajam), kadangi pastarasis gali reikalauti, kad į procesą būtų įtrauktas už jo padarytą žalą atsakingas asmuo.

Vadovaujantis BPK 116 straipsniu ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas turi imtis priemonių galimam civiliniam ieškiniui užtikrinti: surasti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veiksmus materialiai atsakingiems asmenims priklausantį turtą ir laikinai apriboti nuosavybės teisę į jį. Tokios priemonės gali būti paieška, areštas, poėmis ir perdavimas turto jo saugojimui. Tačiau minėtos priemonės gali būti taikomos tik pradėjus ikiteisminį tyrimą, nes kitaip tokių priemonių taikymas reikštų asmens teisių ir laisvių pažeidimą.

Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004-02-25 įsakymu Nr. I-40 „Dėl rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos rekomendacijos dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant, kurių 5.13 papunktis įpareigoja ikiteisminio tyrimo metu imtis priemonių dėl galimo civilinio ieškinio užtikrinimo.

BPK 151 straipsnio 1 dalis numato, kad nuosavybės teisės gali būti apribotos turtui, kuris yra pas įtariamąjį, materialiai atsakingą asmenį arba pas asmenį, kuris turi nusikalstamu būdu gautą ar įgytą turtą. Todėl taikant priemones galimam civiliniam ieškiniui užtikrinti turi būti nustatyta, koks turtas yra pas civilinius atsakovus, koks pas kitus asmenis, kaip šitas turtas yra susijęs su padaryta nusikalstama veika bei kokias teises į tokį turtą turi civiliniai atsakovai ir kiti asmenys. Kadangi be nuosavybės teisių į turtą, minėti asmenys gali turėti ir kitas teises į tokį turtą. Tačiau draudžiama laikinai apriboti nuosavybės teisę į daiktus, kurie pagal Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytą sąrašą yra būtini įtariamajam ar jo šeimos nariams ir jo išlaikomiems asmenims (BPK 151 straipsnis 3 dalis).

Taikant asmeniui nuosavybės teisių apribojimą reikia turėti omenyje, kad nuosavybės teisė, kaip absoliuti daiktinė teisė leidžia subjektui visiškai realizuoti savo ir kitas daiktines teises, t.y. valdyti, naudoti, disponuoti turtu. Tačiau tik nuosavybės teisė leidžia taip greitai ir be didelių kliūčių atlyginti asmeniui padarytą žalą. Todėl ikiteisminio tyrimo metu turi būti atliktas itin kruopštus darbas, siekiant užtikrinti civilinį ieškinį. Reikia nustatyti asmenų turimas daiktines teises į nekilnojamąjį ir kilnojamąjį turtą, tokio turto įsigijimo aplinkybes, jo galimą vertę, apribojimų apimtį, užtikrinti jo išsaugojimą ir kokybę.

Civilinis atsakovas turi teisę apskųsti prokuroro nutarimą dėl laikino nuosavybės teisės apribojimo ikiteisminio tyrimo teisėjui, o ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis gali būti skundžiama

aukštesniajam teismui. Tokiu būdu civilinis atsakovas gali realizuoti savo teises į turtinės teisės apsaugą. Civilinis atsakovas turi teisę reikalauti jam priklausančio turto grąžinimą, apribojimų į jį panaikinimą. Be tokio turto grąžinimo ir apribojimų panaikinimo, civilinis atsakovas gali reikalauti ir jam padarytos žalos atlyginimą. Vadovaujantis mūsų minėtu CK 6.272 straipsnio 1 dalimi civilinis atsakovas, kuriam buvo taikomos procesinės prievartos priemonės, jeigu tokių procesinių priemonių taikymas buvo neteisėtas, gali reikalauti padarytos žalos atlyginimą. Tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo civiliniai atsakomybei pagal šį straipsnį atsiranda esant trimis sąlygoms: veikimas (neveikimas) buvo neteisėtas, padaryta žala, tarp veikimo (neveikimo) ir žalos yra priežastinis ryšis.

Visuma teisių, kurios įstatymų leidėjas įtvirtino BPK 110 straipsnio 2 dalyje bei kituose BPK straipsniuose suteikia civiliniam atsakovui ikiteisminio tyrimo stadijoje būti aktyviu proceso dalyviu, ginti savo teises ir turtinius interesus. Tokių teisių realizavimas tiesiogiai susijęs su jų tinkamu išaiškinimu.

Ypatingas vaidmuo ikiteisminio tyrimo metu, užtikrinant proceso dalyvių, o taip pat ir civilinio atsakovo teisių apsaugą, yra suteiktas prokurorui. Konstitucijos 118 straipsnyje įtvirtinta, kad būtent jis organizuoja ir vadovauja ikiteisminiam tyrimui. Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymų. Prokuroras duoda ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomus nurodymus, panaikina neteisėtus ar nepagrįstus jų nutarimus (BPK 170 straipsnis 3 dalis).

Todėl civilinis atsakovas ikiteisminio tyrimo metu įgyvendindamas savo teises ir teisėtus interesus gali tikėtis, kad jo teisės ir teisėti interesai gali būti apsaugoti nuo galimų pažeidimų, prokuroro, kuris organizuoja ir vadovauja ikiteisminiam tyrimui. Prokuroras turi pranešti civiliniam atsakovui apie ikiteisminio tyrimo pabaigą, jo teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo metu surinkta medžiaga bei galimybę pateikti prašymus dėl ikiteisminio tyrimo papildymo (BPK 218 straipsnis 1 dalis).

3.2 Civilinio atsakovo dalyvavimas pirmos instancijos teisme

Nagrinėdami civilinio atsakovo dalyvavimo antroje baudžiamojo proceso stadijoje ypatumus, norime pažymėti, kad vadovaujantis BPK 111 straipsnio 1 dalies nuostatomis, asmuo gali būti įtrauktas į bylą civiliniu atsakovu ne tik ikiteisminio tyrimo metu, bet ir po to, kai baudžiamoji byla su prokuroro surašytu kaltinamuoju aktu perduota į teismą. Dėl asmens įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu teisėjas ar teismas priima nutartį.

Iš minėtos BPK normos turinio matyti, kad civilinis atsakovas gali būti įtrauktas į bylą ir bylos parengimo nagrinėti teisme metu, kadangi būtent čia realizuojama kontrolinė funkcija, nes teisėjas patikrina bylos medžiagą ir išsiaiškina, ar nėra kliūčių nagrinėti bylą iš esmės teisiama jame posėdyje, o antra, atliekami pasiruošiamieji veiksmai, nustatomos ir realizuojamos organizacinės pasirengimo teisiama jame posėdžiui priemonės.

Pagrindai įtraukti asmenį į bylą civiliniu atsakovu, bylos parengimo nagrinėti teisme metu, galėtų būti du: prima, tai BPK 238 straipsnyje numatytas atvejis, kai bylos parengimo teisme metu gaunamas žalą patyrusio asmens civilinis ieškinys, jeigu ieškinys nebuvo pareikštas ikiteisminio tyrimo metu. Antra, bylos parengimo metu paaiškėjo, kad baudžiamojoje byloje yra pareikštas civilinis ieškinys, tačiau civilinis atsakovas nebuvo įtrauktas į bylą.

Pagal BPK 112 straipsnio 1 dalį pareikšti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje galima iki įrodymų tyrimo teisme pradžios. Taigi ir asmuo, kuris materialiai atsakingas už kaltinamojo nusikalstama veika padarytą žalą gali būti įtrauktas į bylą civiliniu atsakovu iki įrodymų tyrimo teisme pradžios.

Žinoma įrodymų tyrimas gali būti atliekamas ir apeliacinės instancijos teise, tikrinat neįsisteisėjusio nuosprendžio ar nutarties pagrįstumą ir teisėtumą. Todėl kyla klausimas, ar asmuo į bylą civiliniu atsakovu gali būti įtrauktas apeliacinės instancijos teisme iki įrodymų tyrimo pradžios?

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2004 m. rugsėjo 23 d. konsultacijoje Nr. B3-334 „Dėl BPK 111, 112 straipsnių taikymo“ nurodė, kad tais atvejais, kai nagrinėjant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje kyla klausimų, kurių sprendimo nereglamentuoja BPK, taikomos atitinkamos civilinio proceso normos, jei jos neprieštaruja baudžiamojo proceso normoms. Civilinis procesas ieškininės teisenos bylose grindžiamas dvišališkumu. Tai reiškia, kad procese dalyvauja dvi šalys – ieškovas ir atsakovas. Dviejų šalių buvimas procese sudaro tinkamas sąlygas rungimosi principui. Šalių lygiateisiškumo, rungimosi principai taip pat įgyvendinami per BPK 111 straipsnio 2 dalį, nustatančią, kad civilinis atsakovas turi BPK 110 straipsnio 2 dalyje nustatytas civilinio ieškovo teises, tarp kurių ir teisė teikti įrodymus, dalyvauti bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme. Procesinė nuostata, kad civilinis ieškinys pareiškiamas paduodant ieškinį prokurorui ar teismui bet kuriuo proceso metu, tačiau ne vėliau, kaip iki įrodymų tyrimo pradžios (BPK 112 straipsnio 1 dalis), garantuoja civiliniam ieškovui ir atsakovui dalyvavimą tiriant įrodymus. Asmenį įtraukus kaip civilinį atsakovą nagrinėjant baudžiamąją bylą apeliacine tvarka, jam tokios garantijos nebūtų suteiktos, todėl asmens kaip civilinio atsakovo įtraukimas šioje proceso stadijoje yra negalimas.

Tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija dėl civilinio atsakovo įtraukimo į bylą apeliacinės instancijos teisme nėra vienoda. Taip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006-12-12 nutartyje baudžiamajoje byloje Nr. 2K-665/2006 konstatavo, kad kasatorė pagrįstai teigia, kad draudimo bendrovė turėjo būti įtraukta į bylą civiliniu atsakovu, o padarytos klaidos sprendžiant civilinio ieškinio klausimus, turi būti ištaisytos iš naujo nagrinėjant bylą apeliacine tvarka. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006-05-16 nutartimi baudžiamajoje byloje Nr. 2K-352/2006 panaikino apeliacinės instancijos teismo nutarties dalį dėl civilinio ieškinio išsprendimo, kadangi tinkamas civilinis atsakovas į bylą nebuvo įtrauktas, ir šią bylos dalį perdavė iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka.

Tokios teismo nutartys leidžia daryti išvadą, kad klaidos, kurios buvo padarytos dėl tinkamo asmens įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu gali būti išspręstos apeliacinės instancijos teisme, patraukiant į bylą civiliniu atsakovu tinkamą asmenį.

Tačiau asmens įtraukimas į bylą civiliniu atsakovu apeliacinės instancijos teisme susiaurina tokio proceso dalyvio teises, įtvirtintas BPK. Toks civilinis atsakovas ne tik nedalyvaus ikiteisminiame tyrime, jis nedalyvaus ir bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, o tai reiškia, kad civilinis atsakovas, kuris į bylą įtraukiamas apeliacinės instancijos teisme negali pasinaudoti savo teise, kuri įtvirtinta BPK 110 straipsnio 2 dalies 5 punkte: dalyvauti bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme. Be to, apeliacinės instancijos teismo sprendimo pagrindumas negali būti ginčytinas, o tai reiškia, kad civilinis atsakovas, kuris į bylą būtų įtrauktas apeliacinėje instancijoje neturėtų jokių galimybių apskųsti teismo nuosprendžio ar nutarties pagrįstumą.

Todėl mūsų nuomone visi klausimai dėl civilinio atsakovo įtraukimo į bylą bei jo pakeitimo turi būti sprendžiami iki įrodymų tyrimo pradžios pirmos instancijos teisme.

Pažymėtina, jog BPK 45 straipsnio, 110 straipsnio 1 dalies ir 111 straipsnio 1 dalies normos įpareigoja teismą būti aktyviu baudžiamajame procese, sprendžiant civilinio ieškinio klausimus. Dėl teismo pareigos būti aktyviam baudžiamajame procese, sprendžiant civilinio ieškinio klausimus, konstatavo ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. gruodžio 12 d. nutartyje baudžiamajoje byloje Nr. 2K-655/2006. Minėtoje nutartyje nurodyta, kad nepriklausomai nuo civilinio ieškovo valios dėl civilinio atsakovo įtraukimo į procesą, teismas privalo būti aktyvus ir priimti sprendimą dėl materialiai atsakingo asmens įtraukimo civiliniu atsakovu.

Taigi teisėjas privalo nustatyti už kaltinamojo padarytą nusikalstamą veiką materialiai atsakingą asmenį ir patraukti jį dalyvauti civiliniu atsakovu baudžiamajame procese. Toks asmuo turi būti iškviestas į teismą, kur jam išaiškinamos jo teisės ir pareigos, numatytos BPK 110 straipsnio 2 dalyje, 111 straipsnio 3 dalyje. Trumpai jos yra pakomentuojamos bei atskleidžiama jų esmė.

Taigi, galima situacija, kai asmuo bus pripažintas civiliniu atsakovu ir įtrauktas į procesą antroje baudžiamojoje proceso stadijoje. Tačiau, mūsų manymu, asmens įtraukimas į bylą civiliniu atsakovu antroje baudžiamojoje proceso stadijoje nėra gera praktika, kadangi toks asmuo, kuris pripažįstamas civiliniu atsakovu tik po bylos perdavimo teismui, negali ikiteisminio tyrimo metu pasinaudoti BPK 110 straipsnio 2 dalyje bei kitose BPK straipsniuose įtvirtintomis savo teisėmis. Jis gali net nežinoti apie padarytą nusikalstamą veiką, todėl neturi jokių galimybių būti aktyviu proceso dalyviu ikiteisminio tyrimo metu ir daryti įtaką ikiteisminiam tyrimui. Pavyzdžiui, toks civilinis atsakovas, kuris į bylą įtrauktas po bylos su kaltinamuoju aktu perdavimo teismui, jau negali apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro procesinių veiksmų (BPK 64 straipsnis 1 dalis), negali pareikšti nušalinimus ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, negali pateikti prašymų prokurorui atlikti BPK XII ir XIV skyriuose numatytus veiksmus (BPK 178 straipsnis 2 dalis).

Tačiau būtent ikiteisminio tyrimo metu civilinis atsakovas, realizuodamas savo teises, gali prašyti, kad būtų surinkti duomenys apie nusikalstama veika padarytos žalos dydį, negautų pajamų pagrįstumą, jeigu civilinis ieškovas reikalauja jų atlyginimo. Prašyti, kad būtų nustatyta, ar atsiradusia žala nėra pačio civilinio ieškovo tyčinis veiksmas ar didelis neatsargumas ir kt. Manome, kad visi duomenys dėl civilinio ieškinio išsprendimo turi būti surinkti ikiteisminio tyrimo metu, dalyvaujant civiliniam atsakovui. Ikiteisminio tyrimo metu laiku ir tinkamai nesurinkus bylai svarbių duomenų dažnai vėliau gauti tokios informacijos neįmanoma⁵⁵. Be to, ikiteisminio tyrimo metu surenkami svarbiausi įrodymai, lemiantys tolesnius sprendimus byloje ir garantuoja teisingą ir sąžiningą procesą⁵⁶. Todėl sutinkame su nuomone tų autorių, kurie teigia, kad ikiteisminis tyrimas dažnai nulemia viso proceso rezultatą⁵⁷.

Jeigu ikiteisminio tyrimo metu procese dalyvauja tik civilinis ieškovas, o civilinis atsakovas į bylą įtraukiamas tik antroje proceso stadijoje apie rungimosi šių šalių ikiteisminiame tyrime negali būti jokios kalbos.

Tais atvejais, kai teisėjas bylos parengimo metu nustato, kad ikiteisminio tyrimo metu nebuvo taikomos priemonės pareikštam civiliniam ieškiniui užtikrinti, pavyzdžiui, civilinio atsakovo turto disponavimo apribojimais, jis turi imtis priemonių ir laikinai apriboti civilinio atsakovo nuosavybės teisę. Tokia teisėjo pareiga išplaukia iš BPK II dalies X skyriaus 116 straipsnio nuostatų. Kai kurių užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymuose tokia teisėjo pareiga tiesiogiai įtvirtinta skyriuose, kuriuose sureglamentuoti teisėjo veiksmai rengiant bylą teismajam nagrinėjimui. Pavyzdžiui,

⁵⁵ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005 m. P. 289.

⁵⁶ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Mykolo Romerio universitetas, 2007. P. 10.

⁵⁷ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005 m. P. 289.

Baltarusijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁵⁸ skyriuje „Bylos nagrinėjimo parengimas ir paskyrimas“ 284 straipsnis nurodo, kad tuo atveju kai baudžiamojo persekiojimo institucijos nesiėmė priemonių dėl žalos atlyginimo užtikrinimo, teisėjas privalo priimti sprendimą dėl jų taikymo. Estijos BPK III poskyryje „Kaltinamojo perdavimo teismui ir pasirengimas teismui nagrinėjimui“ 192 straipsnio 1 dalies 3 punkte nurodyta, kad teismas perduodamas kaltinamąjį teismui turi išspręsti klausimus dėl civilinio ieškinio užtikrinimo priemonių.

Vadovaudamasis BPK 233 straipsnio 1 dalies nuostatomis, teisėjas priimdamas nutartį dėl bylos perdavimo nagrinėti teisiama jame posėdyje, jeigu nėra kliūčių, turi ta pačia nutartimi išspręsti ir gautus prašymus. Iš BPK 238 straipsnio 1 dalies turinio matyti, kad civilinis atsakovas gali pareikšti prašymus dėl leidimo dalyvauti byloje civiliniu atsakovu, dėl išreikalavimo papildomų įrodymų, priemonių užtikrinti civilinį ieškinį ir jų pakeitimo, kas duoda galimybę civiliniam atsakovui ginti savo interesus. Jeigu tokie prašymai atmetami, jų apskundimo BPK nenumato, tačiau civilinis atsakovas turi teisę pareikšti tokį prašymą teisiama jame posėdyje⁵⁹.

Prašymus gali pateikti civilinis atsakovas, taip pat ir kiti proceso dalyviai bei jų atstovai. Be to, įstatymų leidėjas BPK 238 straipsnyje nustato, kad teisėjas turi išnagrinėti ir kitų asmenų prašymus. Gali kilti klausimas, o kas gi tie kiti asmenys? Nes asmenys, kurie buvo įtraukti dalyvauti procese laikytini proceso dalyviais. Manome, jog kitais asmenimis reikėtų laikyti asmenis, kurie suinteresuoti bylos baigtimi, tačiau nėra įtraukti į procesą.

Tokiais suinteresuotais asmenimis gali būti tėvai, globėjai, įmonių ir organizacijų atstovai, kurie ikiteisminio tyrimo metu nebuvo pripažinti civiliniais ieškovais arba tie asmenys, kurie pagrįstai nebuvo patraukti civiliniais atsakovais. Taip pat asmenys ar jų atstovai, kurių turtui uždėtas areštas, užtikrinant žalos atlyginimo išieškojimą.

Prašymus gali pateikti ir mokymo-auklėjimo įstaigos, leisti jiems dalyvauti baudžiamosios bylos nagrinėjime civiliniais atsakovais. Teisėjas, prieš priimdamas sprendimą į gautą prašymą, turi iširti, ar asmuo nusikalstamos veikos padarymo metu buvo prižiūrimas to asmens, nes nuo to priklausys mokymo-auklėjimo įstaigų dalyvavimo teisminiame nagrinėjime galimybė.

Jeigu teisėjas nustato, kad civiliniu atsakovu į procesą yra patrauktas ne tas asmuo, jis turi išspręsti civilinio atsakovo pakeitimo klausimus. Jau minėjome, kad BPK nereglamentuoja kaip tai turi būti padaryta. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006-12-12 nutartyje baudžiamoji byla 2K-665/2006 nurodė, kad nagrinėjant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje taikomos BPK nuostatos,

⁵⁸ Toliau – Baltarusijos BPK

⁵⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003. P. 66.

jeigu kyla klausimų, kurių sprendimo BPK nereglamentuoja, gali būti taikomos atitinkamos civilinio proceso normos, jeigu jos neprieštaruja baudžiamojo proceso normoms. Pripažįstant asmenis civiliniais ieškovais ir įtraukiant civiliniais atsakovais, CPK normos netaikomos, nes šie klausimai nustatyti BPK. Taip pat netaikomos CPK normos, reglamentuojančios civilinio atsakovo pakeitimo klausimus.

Su tokia teismo pozicija galima visiškai sutikti. CPK 45 straipsnis, kuris reglamentuoja netinkamos šalies pakeitimą tinkama, neleidžia teismui būti aktyviam, sprendžiant civilinio ieškinio šalių pakeitimo klausimus. Teismas gali tik siūlyti, o šalys gali ir nesutikti⁶⁰. Tuo tarpu BPK nuostatos įpareigoja teismą būti aktyviu baudžiamajame procese sprendžiant su civiliniu ieškiniu susijusius klausimus.

Manome, kad teismas, nustatęs, jog ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimas dėl asmens įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu yra nepagrįsti, turi tokį nutarimą panaikinti ir įtraukti į bylą civiliniu atsakovu tinkamą asmenį.

Tuo atveju, kai bylos parengimo nagrinėti teisme metu, nustatomos aplinkybės, nurodytos BPK 3 straipsnio 1 dalyje, dėl kurių procesas negalimas, arba paaiškėjo, jog yra BK 36-40, 93 straipsniuose nurodyti pagrindai atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės, teismas priima nutartį bylą nutraukti. Tokiu atveju, civiliniam ieškovui pranešama, kad byla nutraukta ir jis turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso nustatyta tvarka. Nutartimi nutraukdamas bylą, teisėjas turi išspręsti ir dėl taikomų civilinio ieškinio užtikrinimo priemonių, jeigu šios priemonės buvo taikomos⁶¹.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senatas 2003 m. birželio 20 d. nutarime Nr. 40 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą” 4.5. papunktyje taip pat nurodė, jeigu asmuo nuosprendžiu atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ir nutraukiama baudžiamoji byla, civilinis ieškinys paliekamas nenagrinėtas.

Mūsų nuomone, kad civilinis ieškinys gali būti paliktas nenagrinėtas, jeigu teismas nutraukia bylą esant BPK 3 straipsnio 1 dalies pagrindams. Jeigu kaltinamasis atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės esant BK 36-40, 93 straipsniuose nurodytiems pagrindams, padarytos žalos atlyginimo klausimas turėtų būti jau išspręstas. Todėl galima sutikti su Baudžiamojo proceso vadovėlio

⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Pirmas tomas. Justitia. Vilnius, 2004. P. 47.

⁶¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003. P. 57.

autorais, kurie teigia, kad, atleidžiant kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės, žalos atlyginimo klausimas turėtų būti jau išspręstas ir byloje neturi būti civilinio ieškinio⁶².

Žinoma galima situacija, kad kaltinamasis ar už žalą materialiai atsakingas asmuo sutinka padarytą žalą atlyginti, tačiau neturi lėšų ar turto arba jo nepakanka visiškai atlyginti žalą. Tokiu atveju teismas, atleidęs kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 36-40 straipsniai), žalos atlyginimo klausimą turėtų išspręsti iš esmės, t.y. pareikštas civilinis ieškinys visiškai ar iš dalies patenkinamas arba atmetamas.

Jeigu nėra kliūčių nagrinėti bylą teisme, teisėjas vadovaudamasis BPK 232 straipsnio 1 dalimi priima nutartį perduoti bylą nagrinėti teisiama jame posėdyje. Nustatytu laiku teisiama jame posėdžio pirmininkas pradeda teisiama jį posėdį, kuris prasideda nuo parengiamosios teisiama jame posėdžio dalies. Bylos parengimas nagrinėti teisme skiriasi nuo parengiamosios teisiama jame posėdžio dalies keliomis procesinėmis ypatybėmis: jis vyksta dalyvaujant šalims, veikiant viešumo principui, dalyvaujant visiems proceso dalyviams, kuriuos teismas pakvietė į teismo posėdį.

Baudžiamosios bylos nagrinėjimas pirmos instancijos teisme yra pagrindinė baudžiamojo proceso stadija, kurioje civilinis atsakovas yra vienas iš dalyvių, kuris yra visiškai savarankiškas. Civilinis atsakovas tiesiogiai dalyvauja šioje proceso stadijoje, tokiose dalyse, kaip parengiamoji dalis, įrodymų tyrimas, baigiamos kalbos.

Pirmoji dalis yra teismo posėdžio pradžia, kurios metu, paskelbiama, kokia byla bus nagrinėjama, tikrinama kas atvyko dalyvauti į teismo posėdį, neatvykusių dalyvių neatvykimo priežastis, paskelbiama teismo sudėtis, išaiškinamos dalyvaujantiems byloje asmenims jų teisės ir pareigos. Tai pat išsprendžiami pateikti prašymai bei sprendžiami klausimas dėl tolimesnio bylos nagrinėjimo, kam nors nedalyvaujant.

Teismo sekretorius patikrina, kas iš pakviestų asmenų atvyko dalyvauti į teismo posėdį⁶³, tame tarpe tikrina, ar atvyko civilinis atsakovas, jeigu jis yra įtrauktas į bylą. Remiantis BPK 252 straipsnio 3 dalimi civilinio atsakovo ar jo atstovo neatvykimas į bylos nagrinėjimą, nėra kliūtis išnagrinėti baudžiamojoje byloje pareikštą civilinį ieškinį. Tačiau tai nereiškia, kad teismas neturi išsiaiškinti civilinio atsakovo neatvykimo priežastis, kurios gali būti objektyvios ir svarbios. Be to, BPK 37 straipsnio 1 dalyje pateikiamas pavyzdinis tokių priežasčių sąrašas. Jeigu teismas, išnagrinėtų civilinį ieškinį nedalyvaujant civiliniam atsakovui, kurio neatvykimo priežastys nebuvo tinkamai išsiaiškintos, o civilinio atsakovo neatvykimo priežastys buvo ganėtinai svarbios, turi būti

⁶² GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelis; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005 m. P. 142.

⁶³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003. P 114.

pripažįstama esminiu jo teisių pažeidimu ir to pasėkoje civiliniam atsakovui nepalankus nuosprendis civilinio ieškinio dalyje turi būti naikinamas.

Pavyzdžiui, Estijos BPK 213 straipsnio 1, 2 dalyse nurodyta, jog civilinio ieškovo ar atsakovo neatvykimas į bylos nagrinėjimą nėra kliūtis civiliniam ieškiniui išnagrinėti. Tačiau, jeigu teismas pripažino, kad be jų išnagrinėti civilinį ieškinį nėra įmanoma, civilinis ieškinys paliekamas nenagrinėtu.

Atveju, kad civilinis ieškinys baudžiamojoje būtų išnagrinėtas be civilinio atsakovo, esant svarbioms jo neatvykimo priežastims, nėra nustatyta. Tačiau BPK 252 straipsnio 3 dalyje nėra atskleidžiama, kaip vertinti civilinio atsakovo neatvykimo priežastis, jų svarbumą. Manome, kad įstatymų leidėjas turėtų pakeisti BPK 252 straipsnio 3 dalies redakciją ir išdėstyti ją taip: „Civilinio atsakovo ar jo atstovo neatvykimas nesustabdo civilinio ieškinio nagrinėjimo, jeigu civilinis atsakovas ar jo atstovas nepranešė teismui apie neatvykimo priežastis arba tas priežastis teismas nepripažino svarbiomis“.

Parengiamojoje teisiamojo posėdžio dalyje civilinis ieškinys gali būti pareikštas pirmą sykį. Šiuo atveju teisėjas privalo atlikti veiksmus, susijusius su civilinio atsakovo patraukimu byloje, kuriam turi būti išaiškintos visos jo teisės, užtikrinant galimybę susipažinti su visa bylos medžiaga. Jeigu už kaltinamojo padarytą žalą atsakingas asmuo į bylą yra įtrauktas kaip jo atstovas ir yra susipažinęs su bylos medžiaga, teismui nereikia atidėti bylos nagrinėjimą arba daryti pertrauką. Pakanka priimti nutartį dėl tokio asmens pripažinimo civiliniu atsakovu bei išaiškinti jam jo teises ir pareigas.

Kadangi civilinis ieškinys antroje baudžiamojo proceso stadijoje gali būti pareikštas bet koku metu iki įrodymų tyrimo pradžios, tai teismas, tenkindamas prašymą, turi savo nutartyje nurodyti, kuris asmuo yra civilis atsakovas.

Civiliniam atsakovui teismo nagrinėjimo metu yra suteikiamos papildomos teisės: užduoti klausimus teisme apklausiamiems kaltinamiesiems, nukentėjusiems, liudytojams, ekspertams ir specialistams (BPK 275 straipsnis 1 dalis); susipažinti su teismo posėdžio protokolais, daryti pasiūlymus ir pastabas (BPK 261 straipsnio 6 dalis); raštu pateikti klausimus ekspertui (BPK 286 straipsnio 2 dalis); teikti prašymus dėl daiktinių įrodymų apžiūros (BPK 289 straipsnio 2 dalis); pasakyti baigiamąją kalbą ir atsikirtimus ir pastabas dėl to, kas buvo pasakyta baigiamosiose kalbose bei raštu pasiūlyti teismui kokį sprendimą jis turėtų priimti (BPK 293 straipsnio 2, 5 ir 7 dalys). Civilinis atsakovas gali prašyti iškviesti naujus liudytojus, ekspertus, išreikalauti papildomus ar naujus įrodymus taip pat prašyti teismo, kad jis būtų pripažintas netinkamu civiliniu atsakovu.

Sprendžiant civilinio atsakovo prašymus teismas turi turėti omenyje, jog nepilnamečio kaltinamojo atstovai gali būti pripažįstami civiliniais atsakovais tik tuo atveju, jeigu nepilnamečio turimų lėšų ar kitokio turto nepakaks, kad civilinis ieškinys būtų visiškai patenkintas.

Po parengiamosios teismo posėdžio dalies pradedamas įrodymų tyrimas, kuriame civiliniam atsakovui taip pat suteikiamos plačios teisės.

Tam, kad civilinis atsakovas visiškai realizuotų savo teises įrodymų tyrime, svarbu iškart po kaltinamojo akto paskelbimo paskelbti ir civilinio ieškinio pareiškimą. Tai suteiks civilinio ieškinio šalims nuo pat įrodymų tyrimo pradžios sutelkti visą savo dėmesį į klausimus, kurie susiję su civilinio ieškinio esme, skiriant mažiau dėmesio kaltinimo esmei. Todėl būtų tikslinga tai numatyti ir BPK, nustatyti, kad kaltintojas po kaltinamojo akto paskelbia civilinio ieškinio pareiškimą. Pavyzdžiui, Moldovos BPK 366 straipsnio 1 dalis įpareigoja prokurorą po kaltinamojo akto paskelbimo paskelbti ir pareikštą civilinį ieškinį.

Ir civilinis ieškovas, ir civilinis atsakovas gali pasinaudoti savo teise įrodinėti tas aplinkybes, iš kurių būtų gautas atsakymas: ar reikalinga patenkinti civilinį ieškinį, kam kyla civilinė atsakomybė už nusikalstamą veiką padarytą žalą, kokia suma turi būti patenkinti reikalavimai.

Konstitucijos 31 straipsnis suteikia bet kuriam asmeniui, tame tarpe ir civiliniam atsakovui, atsisakyti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ir artimuosius giminaičius. Toks civilinis atsakovas, kuris atsisako duoti parodymus apie šeimos narius ar artimus giminaičius kaip liudytojas negali būti apklausiamas.

Įrodymų tyrimo metu civilinis atsakovas suinteresuotas tyrimu ne vien tik įrodymų, kurie leidžia paneigti padarytos žalos dydį ar pagrįsti jos nebuvimą, tačiau ir įrodymų, kurie liudija apie kaltės (nekaltumo) laipsnį kiekvieno kaltinamojo, savo kaltės būvimą ar nebūvimą bei kitų įrodymų, nuo kurių iš esmės priklausys civilinio atsakovo atsakomybė, tyrimu. Pažymėtina, kad civilinio atsakovo kaltės nustatymas dar nereiškia, jog yra pagrindas priteisti iš jo atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą. Nes, jeigu kaltinamasis yra nepilnametis asmuo, tai nuo jo turimų lėšų ir turto priklausys ar nepilnamečio tėvams atsiras civilinė atsakomybė⁶⁴. Todėl civilinis atsakovas turi teisę remtis duomenimis, kurie patvirtina, kad kaltinamasis nepilnametis turi pakankamai pajamų ar kito turto, kurio pakanka visiškai arba dalinai atlyginti padarytą žalą.

Po to, kai byloje esantys įrodymai ištirti civilinis atsakovas turi teisę prašyti papildomai apklausti ką nors iš apklaustų asmenų ar prašyti, kad būtų kviečiami kiti asmenys, kurie žino aplinkybes, kurios turi reikšmės civilinio ieškinio išsprendimui, taip pat prašyti skirti ekspertizę. Įrodymų tyrimas teisme baigiasi, kai išnagrinėti visi prašymai, jeigu jie buvo ir teismo posėdžio pirmininkas paskelbia, kad įrodymų tyrimas teisme baigtas (BPK 292 straipsnis).

Baigęs įrodymų tyrimą, teismas pradeda klausytis baigiamųjų kalbų (BPK 293 straipsnis 1 dalis). Per baigiamąsias kalbas civiliniam atsakovui suteikiama galimybė pagrįsti savo poziciją, pasinaudojant

⁶⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šešta knyga. Prievolių teisė. Justitia. Vilniu, 2002. P. 384-385.

tais įrodymais, kurie buvo ištirti įrodymų tyrimo metu. Žinoma civilinis atsakovas gali ir atsisakyti nuo savo teisės pasakyti baigiamąją kalbą arba tai padarys jo atstovas.

Jeigu civilinis atsakovas ar jo atstovas realizuoja savo teisę pasakyti baigiamąją kalbą, kyla klausimas, ar jo procesinis statusas byloje turi įtakos baigiamos kalbos turiniui? Baudžiamojo proceso komentaro autoriai, komentuodami BPK 293 straipsnį nurodė, jog civilinio atsakovo baigiamoji kalba turi būti susijusi su civiliniu ieškiniu ir kitais klausimais tiek, kiek to reikia civiliniam ieškiniui paneigti⁶⁵. Tačiau BPK 293 straipsnio 7 dalis leidžia visiems nagrinėjimo teisme dalyviams, taip pat ir civiliniam atsakovui, raštu pasiūlyti teismui rezoliucinės nuosprendžio dalies sprendimų formuluotę, kurios turinys neįtakoja baudžiamojo proceso dalyvio statusui. Be to, ir BPK komentaro autoriai komentuodami minėtą dalį pažymi, kad tokie dalyvių siūlymai nėra neribojami. Jeigu toks pasiūlymas teismui nėra ribojimas ir civilinis atsakovas gali raštu išdėstyti savo nuomonę dėl nusikalstamos veikos kvalifikavimo, ar jo baigiamoji kalba turi būti susijusi tik su civiliniu ieškiniu.

Pažymėtina, kad analogiškos taisyklės dėl civilinio atsakovo baigiamųjų kalbų turinio ir jo teisės pasiūlyti teismui rezoliucinės nuosprendžio dalies sprendimų formuluotę yra ir Rusijos BPK.

Tačiau Rusijos baudžiamojo proceso mokslo teoretikai ir praktikai neturi vieningos nuomonės dėl civilinio atsakovo kalbos turinio. Pavyzdžiui, I. Perlov mano, kad civilinis ieškovas, kaip ir civilinis atsakovas, savo baigiamojoje kalboje negali išsakyti savo pozicijos į klausimus, kurie susiję su juridiniu padarytos nusikalstamos veikos kvalifikavimu, nes tai priskiriama prie baudžiamųjų teisiųjų pasekmių ir neliečia civilinio ieškinio likimo⁶⁶.

Prieš tokią nuomonę pasisako A. Mazalov, kuris tvirtina, kad civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas turi teisę, iki teismui išėjus į pasitarimo kambarį, raštu teikti rezoliucinės nuosprendžio dalies sprendimo formuluotę. Kas reiškia, kad civilinis atsakovas turi teisę išsakyti savo samprotavimus dėl nusikalstamos veikos kvalifikavimo⁶⁷.

Mūsų nuomonė, civilinis atsakovas ar jo atstovas, savo baigiamojoje kalboje negali pasisakyti dėl savo pozicijos ir išvadų į klausimus, kurie nėra susiję su civiliniu ieškiniu. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog tam tikrų klausimų vienoks ar kitoks išsprendimas, gali įtakoti kaip ir nusikalstamos veikos kvalifikavimui, taip ir civilinio ieškinio pripažinimui ir jo patenkinimui. Pavyzdžiui, kaltinamojo asmens kaltės klausimas ar jo dalyvavimas nusikalstamos veikos padaryme. Nuo teismo atsakymų į šiuos klausimus priklausys ne tik veikos kvalifikavimas bet ir civilinio ieškinio išsprendimas. Jeigu

⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2003. P. 178.

⁶⁶ ПЕРЛОВ, И. Д. Судебные прения и последнее слово подсудимого в советском уголовном процессе. - М., 1957. P. 117.

⁶⁷ МАЗАЛОВ, А.Г. Гражданский иск в уголовном процессе. - М., 1977. P. 131

asmuo bus pripažintas nekaltu ar jo padaryta veika bus pripažinta neturinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusizengimo požymių, tai civilinis ieškinys bus atmestas ar paliktas nenagrinėtu.

Taigi, civilinio atsakovo kalba – tai jo pozicija ir išvados dėl tų įrodymų, kurie buvo ištirti įrodymų tyrimo metu ir yra susiję su civiliniu ieškiniu: civilinio ieškinio visiškasis ar dalinis patenkinimas, civilinio ieškinio dydžio pagrįstumas, civilinio ieškinio atmetimas ar jo palikimas nenagrinėtu. Savo kalboje civilinis atsakovas turi apibendrinti rezultatus ir siūlyti teismui savo nuomonę, kokį nuosprendį teismas turėtų priimti.

Manome, jog gindamas savo interesus ir priklausomai nuo konkrečios bylos aplinkybių, civilinis atsakovas gali savo kalboje: 1) prieštarauti, kad nusikalstama veika buvo padaryta ar teisiąmojo kaltė yra įrodyta; 2) nesutikti, jog žala buvo padaryta, ar, kad ji įrodyta; 3) ginčyti priežastinio ryšio tarp nusikalstamos veikos ir padarytos žalos egzistavimą; 4) teigti, kad už nusikalstama veika padarytą žalą yra atsakingas teisiąmasis; 5) įrodinėti, kad žala atsirado ne dėl jo kaltės; 6) aiškinti, jog padaryta žala yra mažesnė, negu nurodyta ieškinyje.

BPK 293 straipsnio komentaro autoriai teigia, kad procese dalyvaujančių asmenų baigiamųjų kalbų eilės tvarka yra tokia, kokia sureglamentuota minėto straipsnio 2 dalyje⁶⁸. Taigi, civilinis atsakovas ar jo atstovas turi teisę pasakyti baigiamąją kalbą po prokuroro, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo arba jų atstovų. Jeigu byloje yra keli civiliniai atsakovai jų eilės tvarką sakant baigiamąsias kalbas nustato teismas.

Po pasakytos kalbos civilinis atsakovas turi teisę pasakyti atsikirtimus ir pastabas dėl proceso dalyvių pasakytų baigiamųjų kalbų.

Prieš teismui išeinant į pasitarimų kambarį nuosprendžiui priimti, civilinis atsakovas ar jo atstovas turi teisę raštu pateikti teismui savo nuosprendžio rezoliucinės dalies sprendimo formuluotę atsakant į tokius klausimus, kaip: ar buvo padaryta nusikalstama veika, kuria kaltinamas asmuo; ar jo veikoje yra nusikalstamos veikos sudėtis; ar šią veiką padarė teisiąmasis asmuo.

Tais atvejais, kai civilinis ieškovas pareiškia, kad nusikalstama veika padaryta žala yra atlyginta, procesas dėl pareikšto civilinio ieškinio teismo nutraukiamas, o teismo sprendimas turi būti nurodytas ir nuosprendžio rezoliucijnėje dalyje. Jeigu civilinis ieškovas, vadovaudamasis BPK 113 straipsnio 3 dalimi atsisako pareikšto civilinio ieškinio, teismas turi išaiškinti jam tokio atsisakymo padariniui, kurie numatyti CK. Be to, teismas turi nustatyti, ar atsisakymas nuo ieškinio yra savanoriškas.

Teismas gali savo nuosprendyje civilinį ieškinį patenkinti visiškai ar iš dalies arba jį atmesti. Taip pat palikti civilinį ieškinį nenagrinėtą. Sutinkamai su BPK 115 straipsnio 2 dalimi teismas gali

⁶⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003. P 176.

tik pripažinti civilinio ieškovo teisę į ieškinio patenkinimą, tačiau klausimą dėl ieškinio dydžio perduoda nagrinėti civilinio proceso tvarka. Tokį sprendimą teismas gali priimti tik išimtiniais atvejais, kai žalos dydžio tiksliam apskaičiavimui būtina atidėti bylos nagrinėjimą ar (ir) reikalinga papildoma medžiaga padarytos žalos apskaičiavimui.

Teismas tai gali nuspręsti tik tuo atveju, jeigu yra BPK 115 straipsnio 2 dalies sąlyga, t.y. negalima apskaičiuoti tikslaus ieškinio dydžio. Tačiau, tai atvejais, kai nuo žalos dydžio priklauso nusikalstamos veikos kvalifikavimas ir (ar) teisingos bausmės parinkimas, teismas turi imtis visų leistinių priemonių žalos dydžio nustatymui⁶⁹.

Po nuosprendžio paskelbimo, teisėjas, vadovaujantis BPK 308 straipsnio 4 dalimi, privalo išaiškinti civiliniam atsakovui nuosprendžio apskundimo tvarką ir terminus. Nuosprendžio nuorašas civilinio atsakovo prašymu turi būti įteiktas jam tuojau pat po nuosprendžio paskelbimo ar išsiunčiamas per penkias dienas nuo prašymo gavimo teisme dienos (BPK 310 straipsnis 3 dalis). Tai leidžia civiliniam atsakovui bei kitiems proceso dalyviams tuojau pat po nuosprendžio paskelbimo gauti nuosprendžio nuorašus ir žinoti visus nuosprendžio priėmimo motyvus ir nedelsiant realizuoti teisę apskusti nuosprendį ar nutartį.

3.3 Civilinio atsakovo dalyvavimas apeliacinės ir kasacinės instancijos teisme

Vadovaujantis BPK 312 straipsnio 3 dalimi civilinis atsakovas ir jo atstovas turi teisę apskusti pirmos instancijos teismo neįsiteisėjusį nuosprendį apeliacine tvarka, paduodant apeliacinį skundą. Tokio apeliacinio skundo padavimas yra pagrindas trečiai baudžiamojo proceso stadijai, kuri laikytina fakultatyviaja, nes procese jos gali ir nebūti, jeigu apeliacinis skundas nebus paduotas⁷⁰.

Apeliacinio proceso stadijos paskirtis patikrinti neįsiteisėjusio pirmosios instancijos teismo nuosprendžio teisėtumą ir pagrįstumą. Prireikus ištaisomos pirmosios instancijos teismų padarytas klaidos. Tai – kontrolinė stadija⁷¹.

Dėl paduoto apeliacinio skundo atsiranda tam tikri teisiniai padariniai: pirma, nuosprendis nepradedamas vykdyti; antra, atidėdamas nuosprendžio įsiteisėjimo momentas; trečia, yra pagrindas apeliaciniam procesui pradėti.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, Vilnius, P. 294.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003 m. P. 257.

⁷¹ GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelius; ir KUONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005. P. 483.

Civilinis atsakovas turi teisę paduoti apeliacinį skundą, jeigu mano, kad pirmosios instancijos teismo nuosprendžio dalis, kuri susijusi su civilinio ieškinio išsprendimu, yra neteisėta ir nepagrįsta. Tokios jo apeliacinio skundo ribos tiesiogiai nurodytos mūsų minėto straipsnio 3 dalyje. Taigi, civilinio ieškovo apeliacinio skundo apskundimo pagrindai ir motyvai turi būti susiję su civiliniu ieškiniu. Tačiau reikia nepamiršti, kad dažnas atvejis, kai civilinis atsakovas yra kartu ir kaltinamojo įstatyminis atstovas. Jeigu civilinis atsakovas bus ir nuteistojo asmens įstatyminis atstovas, jis gali paduoti apeliacinį skundą bet kokiais pagrindais ir motyvais, remdamasis BPK 312 straipsnio 1 dalimi.

Todėl civilinis atsakovas, kuris nėra nuteistojo atstovas pagal įstatymą, negali visoje apimtyje realizuoti savo interesus ir gauti norimą rezultatą. Akivaizdus skirtumas nuo ikiteisminio tyrimo stadijos, kurios metu toks civilinis atsakovas turi visas galimybes išsakyti bei išdėstyti raštu savo pasiūlymus klausimais, kurie susiję su padarytos nusikalstamos veikos kvalifikavimu, kas gali įtakuoti ir civilinio atsakovo civilinei atsakomybei.

Jeigu pirmos instancijos teismas priėmė išteisinamąjį nuosprendį tai paduoti apeliacinio skundo civilinis atsakovas neturi teisės. Tokios teisės civiliniam atsakovui nesuteikimas turbūt grindžiamas tuo, kad išteisinamuoju nuosprendžiu civilinio atsakovo teisės nėra ir negali būti pažeidžiamos, kadangi jis atleidžiamas nuo galimos atsakomybės visiškai arba žalos priteisimas iš jo eliminuojamas iš baudžiamojo proceso. Kai priimamas apkaltinamas nuosprendis civilinis atsakovas, paduodamas apeliacinį skundą, turi teisę: a) ginčyti, kad žala nebuvo padaryta arba, kad šios žalos padarymas neįrodytas; b) įrodinėti, kad nuteistasis turi pakankamai turto arba turto dalies, į kuriuos gali būti nukreiptas išieškojimas padarytai žalai atlyginti; c) pripažindamas žalą, ginčyti savo kaltę, tokios žalos atsiradime; d) ginčyti žalos dydį, grindžiant, kad padaryta žala yra mažesnė; e) įrodinėti jo patraukimo civiliniu atsakovu nepagrįstumą ir tai, kad į procesą civiliniu atsakovu turėjo būti įtrauktas kitas subjektas; f) prašyti pakeisti solidarią atsakomybę, paskirtą teismo nuosprendyje, į subsidiarią; i) neneigdamas savo kaltės dėl padarytos žalos atsiradimo, reikalauti, kad kartu su juo civiliniu atsakovu turėjo būti patrauktas ir kitas asmuo.

Paduodamas apeliacinį skundą, civilinis atsakovas, kaip savarankiškas proceso dalyvis nėra priklausomas nuo nuteistojo pozicijos. Tačiau, jeigu civilinis atsakovas yra kartu ir nuteistojo atstovas pagal įstatymą, jis turi atsižvelgti į nuteistojo asmens, kurį jis atstovauja, interesus⁷².

Baudžiamųjų bylų peržiūrėjimo apeliacinės instancijos teisme metu civilinis atsakovas be BPK 110 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų teisių turi ir kitas teises: žinoti apie paduotus apeliacinius skundus, jeigu jie susiję su juo interesais; susipažinti su pateiktais teismui skundais, ir pateikti į juos savo atsikirtimus, jeigu su juo interesais skundai yra susiję; atšaukti savo paduotą skundą iki teismo

⁷² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003 m. P. 260, 261.

pranešimo posėdžių salėje apie nuosprendžio ar nutarties paskelbimo laiką ir vietą; pateikti prašymą dėl termino atnaujinimo apeliaciniam skundai paduoti, o jeigu toks prašymas buvo atmestas apskūsti nutartį apeliacinės instancijos teismui; gauti pranešimą apie bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka vietą ir laiką; pateikti apeliacinės instancijos teismui prašymus; išsakyti savo nuomonę dėl kitų dalyvių prašymų pagrįstumo; susipažinti su papildoma medžiaga; pasakyti baigiamąją kalbą, atsikirsti ir pasakyti pastabas; gauti teismo nuosprendžio ar nutarties nuorašą.

Bylos parengimo nagrinėti apeliacinės instancijos teisme metu svarbu nustatyti, ar paduotas apeliacinis skundas gali įtakuoti civilinio atsakovo interesus, nes nuo to priklausys, ar civilinis atsakovas yra gavęs informaciją apie paduotą apeliacinį skundą. Jeigu civilinis atsakovas nebuvo informuotas apie apeliacinio skundo padavimą, jis gali atsidurti tokioje situacijoje, kai gali būti priimtas kitas sprendimas dėl žalos atlyginimo formos ar jos dydžio, kas reikštų jo procesinių teisių suvaržymą.

Jeigu po bylos perdavimo su apeliaciniu skundu apeliacinės instancijos teismui paaiškėtų, jog paduotas skundas gali turėti įtakos dėl žalos atlyginimo klausimų kitokiam išsprendimui, o pirmos instancijos teismas nepranešė civiliniam atsakovui apie bylos nagrinėjimo vietą ir laiką, tai turi padaryti apeliacinės instancijos teismas⁷³.

Civilinio atsakovo neatvykimo atveju teismas priima sprendimą, kuris analogiškas sprendimui bylą nagrinėjant pirmos instancijos teismui, t.y. civilinio atsakovo neatvykimams neturi įtakos civilinio ieškinio išsprendimui.

Realizuodamas savo teisę į prašymų pateikimą, civilinis atsakovas parengiamojoje apeliacinio proceso stadijos dalyje gali prašyti teismo dėl liudytojų, nukentėjusiųjų, ekspertų ir specialistų iškvietimo į posėdį ar prašyti teismo išreikalauti bylai nagrinėti reikalingą medžiagą. Taip pat reikšti ir kitus prašymus. Pavyzdžiui, dėl civilinio ieškinio perdavimo nagrinėti civilinio proceso tvarka.

Apeliacinės instancijos teismas, išnagrinėjęs civilinio atsakovo paduotą skundą, gali nuspręsti, kad: 1. sprendimas dėl civilinio ieškinio lieka nepakeistas, o skundas nepatenkinamas; 2. sprendimas dėl civilinio ieškinio keičiamas, sumažinant pirmos instancijos teismo priteistą sumą. 3. sprendimas dėl civilinio ieškinio priteisimo iš civilinio atsakovo pakeičiamas: a) klausimas dėl ieškinio dydžio perduodamas nagrinėti civilinio proceso nustatyta tvarka; b) civilinis ieškinys atmetamas; c) žala priteisiama iš nuteistojo.

Atkreiptinas dėmesys, jog apeliacinės instancijos teismui tenkinant civilinio atsakovo skundą ir pakeičiant pirmos instancijos teismo nuosprendį dėl žalos atlyginimo privalo nurodyti, kuriuos

⁷³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003. P. 255, 268.

įrodymus vertina kitaip, kokie tokio vertinimo motyvai, kokios klaidos, turėję įtakos sprendimo teisėtumui ar pagrįstumui, ir buvo padarytos žemesnės instancijos teismo.

Procesas kasacinės instancijos teisme laikytina paskutine baudžiamojo proceso stadija, kurios metu tikrinami įsiteisėję nuosprendžiai ir nutartys.

Po paskutinių BPK pakeitimų proceso dalyviai gali paduoti kasacinius skundus tik tais atvejais, jeigu byla buvo peržiūrėta apeliacine tvarka. Todėl, jeigu pirmos instancijos teismo nuosprendis ar nutartis nebuvo apskūsta apeliacinės instancijos teismui, proceso dalyvis negali paduoti kasacinio skundo. Be to, kasaciniame skunde galima kelti tik tos klausimus, kurie buvo nagrinėti apeliacinės instancijos teisme (BPK 367 straipsnis 3 dalis).

Įstatymų leidėjas taip pat išplėtė ir proceso dalyvių, kurie gali paduoti kasacinį skundą, ratą. Ganėtinai ilgą laiką, nei civilinis ieškovas, nei civilinis atsakovas ar jų atstovai negalėjo paduoti skundo kasacinės instancijos teismui, jeigu jie kartu nebuvo ir proceso dalyviai, kuriems teisė į kasaciją buvo leistina. Tik nuo 2008-01-01 teisė į kasacinio skundo padavimą buvo suteikta ir minėtiems proceso dalyviams.

Toks teisinis reguliavimas vertintinas labai teigiamai, nes iki tol buvo tokia situacija, kad civiliniu ieškovu pripažintas fizinis asmuo, procese visada turėjo ir nukentėjusiojo asmens statusą bei galėjo realizuoti savo teisę į kasacinio skundo padavimą.

Kaip ir apeliacinis civilinio atsakovo skundas, kasacinis skundas galimas tik dėl civilinio ieškinio (BPK 367 straipsnio 1, 2 dalys). Taigi, civilinio atsakovo kasacinio skundo ribas nustato civilinis ieškiny.

Skirtingai nuo proceso apeliacinės instancijos teisme, kur tikrinama neįsiteisėjusieji pirmos instancijos teismo sprendimų teisėtumas ir pagrįstumas, kasacine tvarka nuosprendžiai ir nutartys tikrinami tik teisės taikymo aspektu, t. y. tikrinamas tik apskūstų teismo sprendimų teisėtumas.

Todėl tam tikri klausimai, kurie nors ir susiję su civiliniu ieškiniu, negali būti kasacinio skundo dalyku. Taip civilinis atsakovas negali ginčyti žemesnių instancijų teismų priteistos neturtinės žalos dydį, kuri nustatyta pagal faktinius duomenis, kadangi kasacinės instancijos teismas negali padidinti ar sumažinti teismų nustatytos neturtinės žalos dydžio, jis tik BPK nustatyta tvarka patikrina, ar teismai tinkamai vadovavosi materialinės teisės normomis, reglamentuojančiomis žalos atlyginimą, ar nepažeidė baudžiamojo proceso normų.

Kasacinis civilinio atsakovo skundas turi panašumų su apeliaciniu skundu, nes teismai tikrina tiek kiek prašoma skunduose. Be to, civilinio atsakovo padėtis gali būti pabloginama tik tada, jeigu paduotas priešingos šalies skundas. Kasacinis skundas, skirtingai nuo apeliacinio skundo,

paduodamas ne per teismą, kuris priėmė nuosprendį ar nutartį, o tiesiogiai Lietuvos Aukščiausiajam Teismui (BPK 371 straipsnis).

Atkreiptinas dėmesys, kad civilinis atsakovas, paduodamas kasacinį skundą, turi laikytis visų BPK 368 str. 2 d. nurodytų kasacinio skundo turiniui keliamų reikalavimų. Vienas iš jų nuosprendžio ar nutarties apskundimo pagrindas.

BPK 369 str. 1 d. 1, 2 punktai nustato, kokie turi būti kasacinio skundo pagrindai, tai: netinkamo baudžiamojo įstatymo taikymas ar padaryti esminiai BPK pažeidimai. Minėto straipsnio 2 ir 3 dalys atskleidžia šių pagrindų turinį. Šie pagrindai iš esmės susiję su nusikalstamos veikos kvalifikavimu, bausmės skirimu, kaltinamojo teisių ribojimu ir kitais klausimais.

Mūsų nuomone, kad tok kasacijos pagrindų reglamentavimas nėra tinkamas. Taip apibrėžiant apskundimo pagrindus yra susiaurinamas galimų teisės pažeidimų baudžiamajame procese sąrašas, kadangi paliekami tik pažeidimai, kurie buvo padaryti netinkamu BK nuostatu taikymu ar yra padaryti esminiai BPK pažeidimai. Tačiau, nei BK, nei BPK nėra kodifikuotos absoliučiai visos teisės normos, kurios gali būti taikomos baudžiamojo proceso metu. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės sistemoje Europos žmogaus teisių konvencija yra taikoma tiesiogiai, ji turi viršenybę nacionaliniams įstatymams ir kitiems teisės aktams⁷⁴.

Sprendžiant su civiliniu ieškiniu susijusius klausimus baudžiamojo proceso metu taikomos ne tik BK ir BPK normos. Nors įstatymų leidėjas ir pakeitė BPK 367 straipsnio 1 ir 2 dalis, ir tuo leido civiliniam atsakovui ir civiliniam ieškovui paduoti kasacinį skundą, jis turėjo atsižvelgti ir pakeisti kasacinio skundo galimus pagrindus. Jie turi būti susiję su civiliniu ieškiniu, kadangi civilinis atsakovas ar jo atstovas turi teisę apskusti nuosprendį ar nutartį tik dėl civilinio ieškinio teisėtumo.

Manome, kad civilinio ieškinio šalių apskundimo baudžiamajame procese pagrindai gali būti materialinės ar procesinės teisės normų pažeidimai, tačiau nebūtinai BK ar BPK normų taikymo aspektu.

Pažymėtina, kad kol kas atveju, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas būtų atsisakęs priimti civilinio atsakovo ar civilinio ieškovo kasacinį skundą, nes jame nėra kasacinio skundo apskundimo pagrindų, mes nenustatėme.

Civilinis atsakovas savo kasaciniame skunde negali kelti klausimų dėl žemesnių instancijų teismų priteistos neturtinės sumos dydžio, kadangi neturtinės žalos įvertinimas yra fakto klausimas, todėl pagal BPK 376 straipsnio 1 dalį negali būti kasacinio nagrinėjimo dalyku. Jis gali atšaukti savo kasacinį skundą iki bylos nagrinėjimo teismo posėdyje pradžios, o atšauktą skundą gali

⁷⁴ VADAPALAS, V. Europos žmogaus teisių konvencija ir Lietuvos teisės sistema // <http://www.etd.lt/publikacijos/konvencija.pdf>

paduoti iš naujo, jeigu nėra suėję kasacinio skundo padavimo terminas. Tais atvejais, kai civilinis atsakovas nori pakeisti ar papildyti kasacinį skundą, kurio pagal BPK 372 straipsnio 7 dalies nuostatas pakeisti ir papildyti negalima, jis gali savo skundą atšaukti, o po to vėl paduoti.

Remdamasis BPK 374 straipsnio nuostatomis, civilinis atsakovas savo kasaciniame skunde gali prašyti dėl nuosprendžio ir nutarties vykdymo sustabdymo, iki byla bus išspręsta kasacinės instancijos teismo posėdyje, tačiau tik civilinio ieškinio išsprendimo dalyje.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas proceso dalyvių paduotus kasacinius skundus nagrinėja raštu nebent yra BPK 374 straipsnyje numatyti pagrindai nagrinėti bylą žodinio proceso tvarka.

Apie paduotą skundą, kuris susijęs su civilinio atsakovo interesais procese, šis proceso dalyvis informuojamas raštu, tačiau skirtingai nei apeliacijoje, kur apie paduotą skundą turi pranešti pirmos instancijos teismas, apie paduotą kasacinį skundą ir teisę pateikti atsiliepimą turi pranešti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Kaip ir apeliacinio proceso metu civiliniam atsakovui kasacinio skundo nuorašas nėra siunčiamas, o tik suteikiamos galimybės susipažinti su kasaciniu skundu bei papildomai surinkta medžiaga.

Jeigu nuspręsta kasacinę bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka, civilinis atsakovas turi teisę dalyvauti teismo posėdyje. Posėdžio metu civiliniam atsakovui taip pat suteikiama teisė pareikšti nušalinimus, pateikti prašymus, žodžiu duoti paaiškinimus, taip pat duoti papildomus paaiškinimus, tiek kiek tai susiję su civiliniu ieškiniu.

Skirtingai nuo apeliacinio proceso, kurio metu teismas gali atlikti įrodymų tyrimą, kasacinės bylos nagrinėjimo metu jokie įrodymų tyrimo veiksmai nėra ir negali būti atliekami. Po proceso dalyvių duotų paaiškinimų, jiems pranešama apie nutarties paskelbimo vietą ir laiką.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs civilinio atsakovo skundą, gali atmesti kasacinį skundą, panaikinti nuosprendžio ar nutarties dalį dėl civilinio ieškinio išsprendimo, nutraukiant bylą; panaikinti nutarties ar nuosprendžio dalį dėl civilinio ieškinio ir šią bylos dalį perduoti iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka; panaikinti apeliacinės instancijos teismo nutarties ar nuosprendžio dalį dėl civilinio ieškinio išsprendimo ir palikti galioti pirmos instancijos teismo sprendimą; pakeisti teismo nuosprendžio ar nutarties dalį dėl civilinio ieškinio išsprendimo.

Išvados

1. Dėl padarytos nusikalstamos veikos asmuo patyręs turtinę ar neturtinę žalą gali baudžiamajame procese reikalausti jos atlyginimo, pareikšdamas civilinį ieškinį įtariamajam (kaltinamajam), o įstatymų numatytais atvejais už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą materialiai atsakingam asmeniui, kuris įtraukimas į bylą civiliniu atsakovu. Nors baudžiamasis procesas siejamas su baudžiamųjų įstatymų taikymu ir nusikalstama veika padariusio asmens nubaudimu, tais atvejais, kai nusikalstama veika asmeniui yra padaroma žala, baudžiamasis procesas tampa ir priemone realizuoti civilinę atsakomybę tokiai žalai atlyginti. Įtariamasis (kaltinamasis), kuris pats privalo atlyginti padarytą žalą, civilinio atsakovo baudžiamajame procese statuso neįgyja, jis savyje jungia kaip baudžiamąją, taip ir civilinę atsakomybę už padarytą nusikalstama veika

2. Civiliniam atsakovui baudžiamajame byloje, nepriklausomai nuo to, ar tai fizinis ar juridinis asmuo civilinės atsakomybės taikymu siekiama, kad pastarasis kompensuotų nusikalstama veika padarytą žalą. Atsižvelgiant į šią aplinkybę, civiliniam atsakovui civilinė atsakomybė nusakoma kaip turtinė prievolė, atsirandanti įtariamajam (kaltinamajam) nusikalstama veika padarius žala, kurios viena šalis – asmuo, kuris dėl atsiradusios žalos pripažįstamas civiliu ieškovu baudžiamajame procese ir turi teisę reikalausti žalos atlyginimo, o kita šalis – pagal įstatymus atsakinga už nusikalstama įtariamojo (kaltinamojo) kaltinamojo veika.

3. Fizinio ar juridinio asmens, kuris į baudžiamąją bylą įtrauktas civiliniu atsakovu, analizė leidžia priskirti jam tokius požymius. Pirma, kad jis yra baudžiamajame proceso dalyvis, esantis procese civilinės atsakomybės subjektu. Ryšium su tuo, jo veiklą riboja civilinio ieškinio rėmai baudžiamajame byloje. Antra, civilinė atsakomybė tenka jam, kaip alternatyviniam subjektui tik tuo atveju, kai už fizinio ar juridinio asmens nusikalstama veika padarytą turinę ar neturtinę žalą, pagal įstatymus atsako kitas asmuo; trečia, asmuo įgauna civilinio atsakovo procesinį statusą laikantis įstatymų nustatytų nuostatų ir procesinės tvarkos, kad galima būtų patraukti jį dalyvauti baudžiamajame procese.

Remdamiesi pateiktais požymiais, siūlome tokį civilinio atsakovo baudžiamajame procese apibrėžimą: „Civiliniais atsakovais gali būti fiziniai ar juridiniai asmenys, kuriems pagal įstatymus atsiranda civilinė atsakomybė už įtariamojo arba kaltinamojo nusikalstama veika padarytą žalą. Asmuo įtraukimas į bylą kaip civilinis atsakovas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu, teisėjo ar teismo nutartimi“.

4. Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintos civilinio atsakovo teisių apimtys ir turinys liudija, kad jis gali būti aktyviu proceso dalyviu visose baudžiamojo proceso stadijose ginant savo teises ir turtinius interesus. Jo tikslas yra savo turtinių interesų gynimas, savo lėšų ir turto išsaugojimas.

5. Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos dar turi būti tobulinamos. Būtina sureguliuoti civilinio atsakovo pakeitimo procese pagrindus ir BPK 111 str. įtvirtinti, kad „paaiškėjus, jog ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas arba teisėjo ar teismo nutartis dėl asmens įtraukimo į bylą yra nepagrįsti, teismas turi tokį nutarimą ar nutartį panaikinti ir įtraukti į bylą civiliniu atsakovu tinkamą asmenį“.

6. Tam, kad civilinis atsakovas visiškai realizuotų savo teises įrodymų tyrime svarbu iškart po kaltinamojo akto paskelbimo paskelbti ir civilinio ieškinio pareiškimą. Tai leis civilio ieškinio šalims nuo pat įrodymų tyrimo pradžios sutelkti visą savo dėmesį į klausimus, kurie susiję su civilinio ieškinio esme, skiriant mažiau dėmesio kaltinimo esmei. Siūlome papildyti BPK 271 str. nuostata, kad „po kaltinamojo akto paskelbimo prokuroras paskelbia ir civilinio ieškinio pareiškimą“.

7. Teigiamai vertinami įstatymų leidėjo BPK 367 straipsnio pakeitimai, kurie leido civiliniam atsakovui ir civiliniam ieškovui paduoti kasacinį skundą. Tačiau kasacinio skundo apskundimo pagrindai turi būti tikslinami, nes jie praktiškai neatspindi galimų pažeidimų, kurie gali būti padaryti sprendžiant su civiliniu ieškiniu susijusius klausimus. Civilinio ieškinio baudžiamajame procese išsprendimui taikomos netik BK ar BPK normos, tačiau ir CPK nuostatos, kurių galimas taikymas įtvirtintas BPK 113 straipsnio 2 dalyje.

Literatūros sąrašas

Norminiai teisės aktai:

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014;
- 2) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr.: 37-1341; Valstybės žinios, 2002, Nr.46;
- 3) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr.89-2741;
- 4) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262; Nr. 80;
- 5) Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios, 2002-06-26, Nr. 64-2569;
- 6) Lietuvos Tarybų Socialistinių Respublikų Baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius, 1961.
- 7) Potencialiai pavojingų įrenginių priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 46-1116;
- 8) Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2004-04-06, Nr. 50-1631;
- 9) Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. Valstybės žinios, 1992-10-10, Nr. 28-810;
- 10) Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios, 2001, Nr. 56-1977; 2003, Nr. 34-1420;
- 11) Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei 2002 m. gegužės 21 d. įstatymas Nr. IX-895;
- 12) Уголовно – процессуальный кодекс Республики Молдова. Н 122-ХV, 4 марта 2003 г. Опубликован-Monitorul Oficial, Nr 104;
- 13) Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики. Москва, 2005. Перевод с эстонского В.В. Запеевалова. Предисловие Е.В. Филоновой;
- 14) Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая. Российская газета, Н. 23, 06.02.96, Н. 24, 07.02.96, Н. 25, 08.02.96, Н. 27, 10.02.96;
- 15) Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Российская газета, Н. 249 (3861), 22.12.01;
- 16) Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [žiūrėta 2008-02-01]. Prieiga per internetą: <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/upk/20071029/index.htm>.
- 17) Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004-02-25 įsakymas Nr. I-40 „Dėl rekomendacijų patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2004, Nr. Nr.33-1094;

- 18) Lietuvos Respublikos ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas „Dėl specialiųjų patalpų ir technologinių procesų elektros įrenginių įrengimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 84-3051;
- 19) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 66-2415.

Specialioji literatūra:

- 1) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. I knyga: I-IV dalys. Teisinės informacijos centras, Vilnius. 2003;
- 2) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, II knyga (V-XI dalys). Teisinės informacijos centras, Vilnius 2003;
- 3) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Justitia. Vilnius, 2003;
- 4) VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius. 1996;
- 5) IGNOTAS, M; ir VAITKEVIČIUS, P. *Dėl civilinio ieškinio nagrinėjimo baudžiamojoje byloje*. Socialistinė teisė. 1984. Nr. 2;
- 6) GODA, Gintaras; KAZLAUSKAS, Marcelius; ir KUCONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2005;
- 7) AMBRASIENĖ, Dangutė, et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2004. P. 597.
- 8) ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Mykolo Romerio universitetas. 2007;
- 9) AUGULIS, A. *Naujųvės socialiniame darbe*. Vilnius. 2003;
- 10) VADAPALAS, V. *Europos žmogaus teisių konvencija ir Lietuvos teisės sistema* [žiūrėta 2008-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www.etd.lt/publikacijos/konvencija.pdf>;
- 11) PRADEL, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius. Eugrimas, 2001;
- 12) Российское законодательство X–XX веков. Москва: 1991. Т. 8;
- 13) СМЕРНОВ, А. В., КАЛИНОВСКИЙ, К. В. *Уголовный процесс*. Москва, 2007;
- 14) МАЗАЛОВ, А.Г. *Гражданский иск в уголовном процессе*. Москва, 1977;
- 15) ГУРЕЕВ, П.П. *Гражданский иск в уголовном процессе*. Москва. 1961;
- 16) АЛЕКСАНДРОВ, С.А. *Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе*. Горький, 1976;

- 17) ПОНАРИН, В.Я. *Защита имущественных прав личности в уголовном процессе России*. Воронеж, 1994;
- 18) МАСЛЕННИКОВА, Л. В. *Гражданский ответчик в российском уголовном процессе: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Краснодар, 2002;
- 19) РЫЖЕНКОВ, А.Я., ФИЛИППОВ, П.М. *О возмещении ущерба на предварительном следствии*. – Волгоград, 1983;
- 20) КУДИН, Ф.М. *Принуждение в уголовном судопроизводстве*. – Красноярск, 1985;
- 21) ДАЕВ, В. Г. *Современные проблемы гражданского иска в уголовном процессе*. Ленинград, 1972;
- 22) АДОЯН, Ю. Р. *Гражданский иск в советском уголовном процессе*. Тарту, 1967;
- 23) ПЕРЛОВ, И. Д. *Судебные прения и последнее слово подсудимого в советском уголовном процессе*. Москва, 1957.

Praktinė medžiaga:

- 1) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1996-12-30 apžvalga „[statymų taikymas teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę“ Nr. A2-5 [žiūrėta 2008-03-16]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=26652;
- 2) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-11-14 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–801/2006 [žiūrėta 2008-02-10]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=30417;
- 3) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-14 nutartis, civilinė byla Nr. 3K-3-399/2005 [žiūrėta 2008-03-12]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31275;
- 4) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-10-04 nutartis, baudžiamoji byla Nr. 2K-576/2005 [žiūrėta 2008-03-16]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28808;
- 5) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-02-05 nutartis, baudžiamoji byla Nr. Nr. 2K- 19/2008 [žiūrėta 2008-04-16]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/getdocument.aspx?id=73092c72-0a26-4188-a0d4-42cbee857a8f>;
- 6) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000-11-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1237/2000 [žiūrėta 2008-03-12]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=17994;

- 7) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2000-06-16 nutarimas Nr. 27 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu”. Teismų praktika, 2000-07-27, Nr. 13;
- 8) Lietuvos Aukščiausiasis Teismo 2001-02-28 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-221/2001 [žiūrėta 2008-02-03]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11207;
- 9) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-10-27 konsultacija B3-363 „Dėl BPK 111 straipsnio taikymo” [žiūrėta 2008-02-16]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31298;
- 10) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-05-16 nutartis, baudžiamoji byla Nr. 2K-325/2006 [žiūrėta 2008-02-16]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31183;
- 11) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-01-08 nutartis, baudžiamoji byla Nr. 2K-114/2008 [žiūrėta 2008-04-19]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/getdocument.aspx?id=29452654-148a-4230-8187-6376becdb5eb>;
- 12) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-10-04 nutartis, baudžiamoji byla Nr. 2K-577/2006 [žiūrėta 2008-01-16]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=30191;
- 13) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-12-12 nutartis, baudžiamoji byloje Nr. 2K-655/2006 [žiūrėta 2008-01-15]. Prieiga per internetą: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=30580;
- 14) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-03-04 nutartis, baudžiamoji byla Nr. 2K-68/2008 [žiūrėta 2008-04-20]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/getdocument.aspx?id=7b02ef75-a317-4d48-b13c-2e7b9fc0c5df>;
- 15) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-09-23 konsultacija B3-334 „Dėl BPK 111, 112 straipsnių taikymo” [žiūrėta 2008-03-16]. Prieiga per internetą: <http://vidinis.vmi.lt/LitLex/ll.dll>;
- 16) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-10-07 konsultacija B3-336 „Dėl BPK 111 straipsnio taikymo” [žiūrėta 2008-03-16]. Prieiga per internetą: <http://vidinis.vmi.lt/LitLex/ll.dll>;
- 17) Teismų praktika, Nr. 16, A3-56, P. 374;
- 18) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą”. Teismų praktika, 2003, Nr. 19.

Santrauka

Darbe nagrinėjamas baudžiamojo proceso dalyvis, kuris pagal įstatymus materialiai atsako už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą. Pateikiama jo samprata ir įtraukimo į bylą pagrindai bei sąlygos. Jam taikoma atsakomybės rūšis. Analizuojamos jo teisės, jų turinys, apimtys bei realizavimo galimybės baudžiamojo proceso stadijose. Tokių teisių užtikrinimo mechanizmas. Įvardijami galimi asmenys, kurie gali būti baudžiamajame procese civilinės atsakomybės subjektais ir privalo atlyginti kito asmens nusikalstama veika padarytą žalą.

Darbe pateikiamas kitų šalių teisės normų reglamentavimas, sprendžiant su civiliniu atsakovu susijusius klausimus. Tai pat teisinės literatūros autorių skirtingos nuomonės dėl civilinio atsakovo sampratos, jo teisių turinio, esamos problemos ir jų sprendimo būdai.

Aptariama baudžiamojo proceso naujovė – civilinio atsakovo dalyvavimas kasacinės instancijos teisme.

Darbas užbaigiamas išvadomis, kuriuose trumpai reziumuojamos, atskleidžiamos civilinio atsakovo dalyvavimo procese teigiamosios pusės ir baudžiamojo proceso įstatymo tobulinimo variantai.

THE CIVIL RESPONDENT IN PENAL PROCEEDINGS

Summary

This thesis court – examination participant of civil claim, which on law financial responsible suspected accused damage incurred by the criminal act. This thesis describes his damage, the bases and conditions of involving in business. To it a kind of responsibility applied. Its rights their maintenance volume and opportunities of realization are analyzed at a stage in Penal proceedings. The mechanism of maintenance of such rights.

Possible persons who can be involved in criminal trial as subjects of a civil liability are specified and are obliged to compensate harm of other persons caused by criminal act

In work the regulation of rules of law of the different countries is given, solving questions connected with questions of the civil respondent. Also separate opinions of different authors on concepts of the civil respondent, their legal maintenance, having problems and ways of their decision.

Novelty of criminal trial – participation of the civil respondent in court of cassation instance is discussed.

The thesis is completed with conclusion that shortly resumes it. Also the positive sides as well as problems of the civil claim initiated in the criminal procedure are revealed.